

**Тетяна Вілкул**

**Слідами хронографічних джерел  
Галицько-Волинського літопису  
(Хроніка Іоана Малали)**

*Автори Галицько-Волинського літопису показали себе як досвідчені книжники, що спиралися у своїй роботі над літописом на широке коло книжних текстів: книги Біблії, перекладні візантійські хроніки, агіографія тощо. Як уже відзначалося у літературі, слов'янський переклад Хроніки Іоана Малали виступав одним із найважливіших джерел наших літописців. Зокрема, у «галицькій» частині маємо велику кількість точних цитат та запозиченої рідкісної лексики з Малали. Систематичні студії над цими запозиченнями додають нові свідчення у реконструкцію формування Галицько-Волинського літопису.*

**Ключові слова:** Давня Русь, середньовічні хроніки та літописи, текстологія, Галицько-Волинський літопис.

*The authors of the Galician-Volhynian Chronicle represented themselves as skilled bookmen, leaning on the range of texts: books of the Bible, the translated Byzantine chronicles, hagiographic writings and so on. As already have been noted in the previous studies, the Chronicle of John Malalas was amongst most favorite sources of our chroniclers. There are many precise quotes and rare loanwords from Malalas in the Galician part especially. The systematic study of all borrowings provides new data for the reconstruction of the composing of the Galician-Volhynian Chronicle.*

**Keywords:** Old Rus, medieval chronicles, textual criticism, Galician-Volhynian Chronicle.

Старша наукова література відводила важливу роль хронографічним запозиченням в давньоруських літописних зводах. Зокрема, це стосується Галицько-Волинського літопису (далі — ГВЛ). У XIX ст. паралелі ГВЛ до перекладних хронографічних текстів досліджувалися у працях М.О. Оболенського, А.М. Попова, І.І. Срезневського, К.М. Бестужева-Рюміна та ін.<sup>1</sup> У першій половині XX ст. знання про вплив хронографії

---

<sup>1</sup> Наприклад: Попов А. Обзор хронографов русской редакции. — М., 1866. — Вып. 1. — С. 1, 17, 45, 69; Оболенский М.А. Предисловие // Летописец Переяславля-Україна в Центрально-Східній Європі. — Вип. 17. — К., 2017

підсумовано у фундаментальній роботі О.С. Орлова<sup>2</sup>. Згодом низки прикладів наводилися в А.І. Генсьорського, М.О. Мещерського, О.А. Пауткіна<sup>3</sup> та ін., у виданнях окремих хронографічних пам'яток<sup>4</sup> та довідковій літературі<sup>5</sup>. Втім, мейнстрімом дослідження стало вивчення оригінального тексту ГВЛ. Так, В.Т. Пашуто студіював історію Галицько-Волинської землі (значною мірою базовану на ГВЛ) і текстологію цього зводу, практично не звертаючись до паралелей з хронографічною літературою<sup>6</sup>. Серед сучасних дослідників сказане стосується М.Ф. Котляра; у недавньому виданні Галицько-Волинського літопису не наведено жодного запозичення з хронографічних та біблійних текстів<sup>7</sup>. Однак останнім часом увага до хронографії і взаємин перекладних візантійських та давньоруських літописних текстів відновлюється, в тому числі у сфері вивчення ГВЛ<sup>8</sup>.

Що вже з'ясували щодо впливу хронографії на ГВЛ? Зусиллями багатьох учених виявлено, що наше головне нарративне джерело з історії Галицької та Волинської земель XIII ст. зберегло масу прямих інтерполяцій, рідкісної

Суздальского, составленный в начале XIII в. (между 1214 и 1219 гг.). — М., 1851. — С. XIX–XXI, LVII; *Срезневский И.И.* Материалы для словаря древнерусского языка. — М., 2003. — Т. 2. — Стп. 325; Т. 3. — Стп. 1120 (та ін.); *Бестужев-Рюмин К.Н.* О составе русских летописей до конца XIV века. — СПб., 1868. — С. 151.

<sup>2</sup> *Орлов А.С.* К вопросу об Ипатьевской летописи // *Известия Отделения русского языка и словесности.* — Л., 1926. — Т. 31. — С. 93–126.

<sup>3</sup> Наприклад: *Генсьорський А.І.* Галицько-Волинський літопис (процес складання; редакції і редактори). — К., 1958; *Мещерський Н.А.* История иудейской войны Иосифа Флавия в древнерусском переводе. — М.–Ленинград, 1958; *Пауткин А.А.* Беседы с летописцем. Поэтика раннего русского летописания. — М., 2002. — С. 225–228.

<sup>4</sup> *Истрин В.М.* Книги временныя и образныя Георгия Мниха. Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе. — Пг., 1922. — Т. 2: Греческий текст «Продолжения Амартола». Исследование. — С. 241, 298 (та ін.); «История Иудейской войны» Иосифа Флавия. Древнерусский перевод. — М., 2004. — Т. 1. — С. 8–9 (далі поклики на це видання: «История» Флавия. 2004).

<sup>5</sup> *Словарь книжников и книжности Древней Руси.* — Л., 1987. — Вып. 1: XI — первая половина XIV в. — С. 239.

<sup>6</sup> Наприклад: *Пашуто В.Т.* Очерки истории Галицко-Волынской Руси. — М.–Л., 1950.

<sup>7</sup> Наприклад: *Котляр М.Ф.* Структура і жанр Галицько-Волинського літопису // *Ruthenica.* — К., 2004. — Т. 3. — С. 135–149. Галицько-Волинський літопис: Дослідження. Текст. Коментар / За ред. М. Ф. Котляра. — К., 2002.

<sup>8</sup> Наприклад: *Толочко А.П.* Взятие Киева монголами: источники летописного описания // *Palaeoslavica.* — Cambridge, Massachusetts, 2014. — Т. 22, 2. — Р. 101–118; *Его же.* Галицкие «приточки» // *Ruthenica.* — 2008. — Т. 7. — С. 201–209; *Ставиский В.И.* О возможном источнике некоторых образов летописной «Похвалы» князю Роману Мстиславичу // *Slověne.* — М., 2015. — № 2. — С. 159–179; *Вілкул Т.Л.* Літопис і хронограф. Студії з домонгольського кийівського літописання. — К., 2015. — С. 5–98 (історіографія вивчення літописів та хронографів); *Ее же.* О некоторых источниках литовских известий Галицко-Волынской летописи // *Lietuvos Didžioios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretasija.* — Vilnius, 2007. — S. 17–28.

лексики та прикладів сюжетного моделювання не з одного, а кількох перекладних творів. Головними з них є найбільш поширені на Русі хроніки Георгія Амартола<sup>9</sup> та Іоана Малали<sup>10</sup>, «Історія Іудейської війни» Йосифа Флавія<sup>11</sup> а також історичний роман про Олександра Македонського або Александрія Хронографічна<sup>12</sup>. Серед великих перекладних творів, які не залучалися, Хроніка Георгія Синкелла. Проте остання практично не відобразилася у ранніх літописах та хронографах. До «хронографічних у широкому значенні цього слова» можна віднести також певні старозавітні книги, оскільки початок кількох компіляцій із всесвітньої історії — хронографів (які вміщували фрагменти Амартола, Малали, Александрію та ін.) складався саме з біблійних книг<sup>13</sup>. Основну масу хронографічних цитат знаходимо у першій частині ГВЛ — тій, яку прийнято називати «галицькою», або «холмською». У другій частині, «волинській», хронографічних паралелей набагато менше, натомість надзвичайно зростає кількість запозичень із попередніх літописних зводів — Повісті временних літ (ПВЛ) початку XII ст. та Київського літописного зводу початку XIII ст. Кордон між «галицькою» та «волинською»

<sup>9</sup> Видання Хроніки Амартола: *Истрин В.М.* Книги временныя и образныя Георгия Мниха. Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе. — Т. 1: Текст. — Пг., 1920; *Матвеевко В., Щеголева Л.* Книги временные и образные Георгия Монаха. — М., 2006. — Т. 1. — Ч. 1: Интерпретированный текст Троицкой рукописи. Далі поклики на Хроніку Амартола подано за виданням Істріна за схемою Ам.35 (номер позначає номер сторінки; на жаль, сучасна публікація пам'ятки 2000-х років В. Матвеевко та Л. Щеголевої здійснена винятково за Троїцьким списком, у якому відсутнє завершення тексту, тому повністю не може замінити видання 1920 р.).

<sup>10</sup> Видання Хроніки Малали здійснив В.М. Істрин у кількох випусках різних часописів упродовж 1897–1915 рр. Перевидано: *Истрин В.М.* Хроника Иоанна Малалы в славянском переводе. Репринтное издание материалов В.М. Истрина. — М., 1994. Далі поклики: *Истрин* 1994.

<sup>11</sup> За редакцією Іудейського хронографа «Історію Іудейської війни» видав М.О. Мещерський у 1958 р. за Віленським списком Іудейського хронографа: *Мещерский Н.А.* История иудейской войны. Нове видання: «История» Флавия. — 2004, здійснене за Архівським списком Іудейського хронографа (в останньому зручно покликатися на арк. та рядки рукопису).

<sup>12</sup> Видання: *Истрин В.М.* Александрия русских хронографов. Исследование и текст. — М., 1893 (далі поклики: *Истрин* 1893). За текстом 2-ї редакції Александрії з різницями за усіма основними списками: *Вилкул Т.Л.* Александрия Хронографическая в Троицком хронографе (книга 1-я). 1 // *Palaeoslavica*. — Cambridge, Massachusetts, 2008. — Т. 16. — № 1. — Р. 108–109; Александрия Хронографическая в Троицком Хронографе. Продолжение // *Palaeoslavica*. — Т. 17. — № 1. — 2009. — Р. 165–210; Александрия Хронографическая в Троицком Хронографе (книга 2-я) // *Palaeoslavica*. — 2010. — Т. 18. — № 2. — Р. 155–206; Александрия Хронографическая в Троицком Хронографе (книга 3-я) // *Palaeoslavica*. — 2011. — Т. 19, № 2. — Р. 149–200. У ГВЛ відобразилася 1-а редакція твору.

<sup>13</sup> Склад головних хронографів раннього періоду див.: *Вилкул Т.Л.* Літопис і хронограф... — С. 86–99.

частинами зазвичай проводять десь напочатку 1260-х років<sup>14</sup> за хронологією Іпатіївського списку ГВЛ<sup>15</sup>.

Які основні гіпотези та узагальнення висловлювалися? 1) Передовсім, припускали, що хронографічні запозичення потрапили до ГВЛ не з розрізнених пам'яток, а однієї збірки-хронографа, де їх усіх було скомпільовано в одне ціле. У кандидати на джерело запозичення брали, переважно, дві пам'ятки: Еллінський літописець та Іудейський хронограф (стара назва: Архівський хронограф, за найменуванням старшого списку)<sup>16</sup>. Враховуючи сучасний стан досліджень, Еллінський літописець 2-ї редакції однозначно треба виключити з розрахунків, оскільки він укладений у другій чверті XV ст. і через те ніяк не міг слугувати джерелом для ГВЛ, написаного до початку XIV ст. Еллінський літописець 1-ї редакції може бути раннім<sup>17</sup>, проте ця компіляція зовсім не знає тексту Йосифа Флавія. Щодо Іудейського хронографа, на який вказав ще М.О. Оболенський 1851 р., існує інша складність. У ньому скопійовані тільки перші 10 книг Хроніки Малали, тоді як у ГВЛ присутні запозичення з 15-ї, 17-ї та 18-ї книг<sup>18</sup>. Тому О.С. Орлов

<sup>14</sup> Наприклад: *Орлов А.С.* К вопросу... — С. 115 (дослідник називає якщо не 1264, рік смерті Данила Романовича, то 1266 р.); *Генсборський А.І.* Галицько-Волинський літопис... — С. 12–14 (1260 але, радше, 1266 р.).

<sup>15</sup> Один з основних списків ГВЛ — Іпатіївський (Іпат) — містить хронологічну сітку, в іншому — Хлебніковському (Хлебн та залежних від нього рукописах) вона відсутня. Хлебн відображає початковий вигляд літопису, де проставлені лише 4 річні дати. Див. різночитання до видання ГВЛ за: *Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей.* — М., 2001. — Т. 2. — Стп. 715–938; передрук: 2-е изд. / Под ред. А.А. Шахматова. — СПб., 1908 (далі поклики на це видання літопису: 715–938I). Сітка накинуто доволі пізно, скоріше за все, під час створення Іпат напочатку XV ст. О.В. Романова з'ясувала, що на датах Іпат відобразився вплив Софійського I літопису. Відтак, датування умовне, однак відрив від реальної хронології не перевищує 4-х років: *Грушевський М.* Хронологія подій Галицько-Волинської літописи // ЗНТШ. — Львів, 1901. — Т. 41. — С. 1–72; *Романова О.В.* О хронологии Галицко-Вольнской летописи XIII в. по Ипатьевскому списку // Прошлое Новгорода и Новгородской земли. — Новгород, 1997. — С. 66–70; *Толочко А.П.* О хронологии Ипатьевского списка Галицко-Вольнской летописи // *Palaeoslavica.* — Cambridge, Massachusetts, 2005. — Т. 13. — № 1. — Р. 81–108.

<sup>16</sup> Іудейський хронограф, який зазвичай датують 1262 р. за розрахунком літ, вміщених у самому тексті компіляції, відомий у двох головних списках: Архівському (далі: Арх) та Віленському (Віл).

<sup>17</sup> Щодо першої та другої редакції ЕЛ докладніше див.: *Вілкул Т.Л.* Літопис і хронограф... — С. 97–99.

<sup>18</sup> До того ж, М.О. Оболенський запропонував ототожнення фрагментів зі згадками литовських язичницьких божеств у так званій Легенді про Совія в Архівському хронографі та ГВЛ, яке згодом не підтвердилося: *Оболенский М.А.* Предисловие; *Орлов А.С.* К вопросу... — С. 98. Як відзначив О. С. Орлов, у вказаних фрагментах насправді не існує текстуальної подібності. Збігаються лише назви двох божеств: «приносити жертву... Андиевъ... Телявели» у Легенді про Совія з Іудейського хронографа (Арх арк. 26д–27а, Віл арк. 27 зв.–28) та «жряше... Ньнадъеви и Телявели» ГВЛ під

пропонував вважати, що склад відомого нашому літописцеві хронографа повністю не збігався з жодним зі збережених донині<sup>19</sup>. Існує спокуса все ж пов'язати Іудейський хронограф з ГВЛ. Він поєднаний, як припускається, з тим же регіоном, а дата створення хронографа бл. 1262 р. корелює із завершенням «галицької» частини літопису. Можливо, пам'ятку створено у колі книжників, які працювали над укладенням ГВЛ чи першої частини цього зводу<sup>20</sup>. 2) Вважається також, що для «галицької» половини ГВЛ головним літературним джерелом слугували хронографічні твори, тоді як у «волинській» маємо тільки з других рук використаний матеріал з літописів. Самостійних запозичень із хронографів чи окремих перекладних пам'яток тут не передбачається. Властиво припускають строгий дихотомічний поділ між двома половинами ГВЛ. Нібито із хронографом був знайомий лише автор «галицької» частини, а до «волинської» подібні цитати могли потрапити винятково через «галицьку», або через Київський звід та ПВЛ<sup>21</sup>. Хоча щодо цієї гіпотези в науковій літературі існує певний консенсус, як спробую далі показати, насправді картина складніша.

Виявляючи хронографічні впливи на ГВЛ, попередні дослідники зробили дуже багато, проте комплекс цитат і характерної топіки все ще потребує повнішого фіксування та вивірення. Спроби ще раз віднайти ту чи іншу паралель незрідка стикаються з технічними утрудненнями. За час, що минув від ХІХ — першої половини ХХ ст., з'явилися видання, тоді як поклики у старших роботах зроблені на рукописи, доступні одиницям. Крім того, співставлення було здійснено з більшим, ніж зараз прийнято, ступенем приблизності (зокрема, не завжди вказані точні місця запозичень). Впровадження до наукового вжитку різних версій перекладних текстів дає змогу уточнити наші знання, віднайти нові паралелі, підтвердити певні здогади й відхилити інші. Електронні формати тексту в перспективі ведуть до можливості зробити велику схему чи карту запозичень у ГВЛ. Маю на увазі карту, подібну до археологічних, пам'ятних кожному історику, де квадрати, ромбики та інші умовні позначення показують локалізацію знахідок. Як видається, така карта, де «простором» слугуватиме весь текст ГВЛ, а умовні позначення показуватимуть запозичення із кожного з хронографічних творів (окремо), старозавітні та новозавітні цитати та алюзії (окремо), повторно використаний

---

1252 р. (8171), «взывающе бгы своя . Андая...» під 1258 р. (8391). Решта тексту не співпадає. За моїми попередніми спостереженнями, певні характерні читання Іудейського хронографа у відповідних місцях ГВЛ (зокрема, цитатах з Александрії та Хроніки Малали) також не простежуються.

<sup>19</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 96–98.

<sup>20</sup> Вилкул Т.Л. Иудейский и Софийский хронографы в истории древнерусской хронографии // Palaeoslavica. — Cambridge, Massachusetts, 2009. — Т. 18. — № 2. — Р. 67–68, 82–83.

<sup>21</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 110, 116, 119; Генсьорський А.І. Галицько-Волинський літопис... — С. 16.

матеріал ПВЛ та Київського літописного зводу, збіги й розбіжності між цитатами ГВЛ та редакцією Іудейського хронографа, а також решту книжних вставок, дозволить надійно з'ясувати текстологію літопису і реконструювати історію його створення. У цій статті обрано один крок текстологічної роботи — систематизація паралелей до Хроніки Малали.

Чому пропонується саме ця хроніка? Виявляючи знайомство з низкою хронографічних пам'яток, давньоруські літописці незрідка виділяли серед них «найбільше цитований» текст. У цьому сенсі укладач ПВЛ за найкращий недвозначно відзначив Хроніку Амартола, а укладач Київського зводу — Александрію Хронографічну. Висловлювалися припущення, що для ГВЛ головним джерелом послуговував саме текст Малали<sup>22</sup>. Припущення було зроблено, втім, ще до видання «Історії Іудейської війни» Йосифа Флавія. Після публікацій «Історії» (1958 та 2004) з цим твердженням можна посперечатися. Принаймні Флавій — це єдиний автор, з якого наш літописець, чи літописці, запозичає цілими рядками. Проте Хроніка Малали є, безсумнівно, авторитетним джерелом, важливим для відтворення текстологічної картини, текстологічна вивірка джерел ГВЛ однозначно потребує точного визначення впливу Хроніки Малали. Додам, на завершенні статті мені все ж таки доведеться залучати інші пам'ятки, оскільки в нашому літописі доволі багато «комбінованих» фрагментів, на створення яких вплинули по кілька хронографічних текстів.

Спершу наведу виявлені досі у ГВЛ більш-менш об'ємні вставки з Хроніки Малали. Серед паралелей не побачимо великих фрагментів, йдеться лише про запозичені вирази чи звороти. Далі звернімося до рідкісної лексики. Перекладач Малали неодноразово вдавався до словотворчості, продикуючи надзвичайно рідкісні лексеми<sup>23</sup>, частина яких позначилася в тексті ГВЛ. Визначати їх зручно саме завдяки рідкісності. На завершенні аналізуватимуться комбіновані фрагменти, де, крім Малали, запозичено Александрію, «Історію» Флавія та ін. Для спрощення викладу в кожному параграфі паралелі подано так, як вони йдуть в літописі, за хронологією Іпатіївського списку.

1. **Запозичені з Хроніки Малали вирази та звороти.** На початку ГВЛ після Похвали князеві Роману Мстиславовичу 1201 р. літописець вміщує урочисту, хоча й далеко не радісну інтродукцію: «*великою мятежю воставшю . в землѣ Роуской...*» (717П). Найімовірніше, так виявилось знання 10-ї та 14-ї книг Хроніки Малали. Пор. сюжет про Симона волхва та апостола Петра:

---

<sup>22</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 124; Пауткин А.А. Южнорусские летописцы XIII века и переводная историческая литература // Герменевтика древнерусской литературы. — М., 1998. — Сб. 9. — С. 128.

<sup>23</sup> Чернышева М.И. Приложение III. Греческие слова, способы их адаптации и функционирование в славянском переводе «Хроники» Иоанна Малалы // Истрин В.М. Хроника Иоанна Малалы в славянском переводе. — М., 1994. — С. 402–442.

«Римѣ же великъ мятежъ вѣста и боуря Симона ради»<sup>24</sup> і про суперництво «синіх та зелених» чи «прасинської та венетської» партій у Римі: «*мятежу вѣставшоу* от прасиниискыя страны...»<sup>25</sup>. Попри рідкісність, на цей зворот досі уваги не звертали. Аналогічні сюжети присутні в багатьох інших джерелах (серед хронік та літописів можна назвати Хроніку Амартола, Флавія, Александрію, ПВЛ та Київський звід), однак типові вирази у більшості текстів — «мятежъ *бывъ* / *бысть*» або «мятежю *бывшоу*»<sup>26</sup>.

Під 1221 р. описане військове міроприємство князів Данила та Василька, коли полки братів Романовичів полонили усі околиці Белза, так що не залишилося жодної «вѣси не плѣненѣи». Під 1229 р. експедиція угорського короля Бели на Галич мала не надто успішне завершення: воїни топилися у Дністрі та голодували. В обох випадках використано фрагмент 17-ї книги

<sup>24</sup> Хроніка Іоана Малали, кн. 10, глава 9 (далі: Мал. 10.9), *Истрин* 1994. С. 278.

<sup>25</sup> Мал. 14.6, *Истрин* 1994. С. 316.

<sup>26</sup> Див. з Амартола. Ам.407–408 «таче бывшо мятежю великоу и которѣ»; Ам.418 «многу мятежю бывшоу и мнозѣ мльвѣ»; Ам.543 «мятежъ многъ бывъ». Що стосується запозичення з: «История» Флавія. 2004. арк. 343г.13, «Въ то же врѣмя мятежю бывшоу въ силныхъ жидох . и розсварившеса о честь о волость», — воно буквально включене в ГВЛ нижче під 1254 р. (820І): «мятежю же бывшоу межоу силними людьми . о чѣсть и о волость . герьцоковоу» (про це запозичення див.: «История» Флавія. 2004. С. 9). В Александрії: Ал.1.24, *Истрин* 1893. С. 26 «и видѣ великъ мятежъ въ градѣ». У ПВЛ 1024 р., Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — М., 1997. — Т. 1. — Стп. 147 (далі поклики на Лаврентіївський літопис за схемою: 147Л) «бѣ мятежъ великъ . и голодъ по всеи тои странѣ»; 1030 р., 149–150Л «бы<sup>с</sup> мятежъ [РА велик] в земли Лядьскѣ... и бы<sup>с</sup> в нихъ мяте<sup>ж</sup>»; 1073 р., 181Л «бы<sup>с</sup> мятежъ в градѣ... и бы<sup>с</sup> мятежъ великъ межи ими». У Київському зводі під 1159 р., 493–494І «и мятежъ бы<sup>с</sup> великъ в городѣ въ полча<sup>х</sup>»; 1174 р. 576І «и бы<sup>с</sup> мятежъ великъ и стонава . и кличь рамяя»; 1175 р. 385Л та 605І «на третии днѣ бы<sup>с</sup> мятежъ великъ в градѣ Володимери». У «Сказанні про чуда Бориса і Гліба» (безсумнівно, знайомому укладачеві ГВЛ, бо у статті 1201 р. використаний інший фрагмент «Сказання»): «многу мятежю и крамолѣ бывъши въ людѣхъ и мльвѣ не малѣ» (*Бугославський С.А.* Україно-руські пам'ятки XI–XVIII вв. про князів Бориса та Гліба. — К., 1928. — С. 168). Див. також: *Срезневский И.И.* Материалы. — Т. 2. — Стп. 258–259; Словарь древнерусского языка XI–XIV вв.: В 10 т. — М., 1993. — Т. 5. — С. 118–119. Типовими є вирази «мятежъ творити» та «мятежъ бысть». При цьому «мятежемъ многымъ вѣстаюшемъ» засвідчено тільки у Рязанській Кормчій 1284 р. До речі, літописна формула «бысть мятежъ великъ» використана далі в ГВЛ у кількох статтях, починаючи з 1240 р. Пор.: 1240 р., 789І «и бы<sup>с</sup> мятежъ великъ в землѣ и грабежъ . от ни<sup>х</sup>»; 1262 р., 859І «мятежъ бы<sup>с</sup> великъ тогда в тыхъ земля<sup>х</sup>»; 1265 р., 863І «оже мятежъ великъ боудеть . в земли . но бѣ спѣть своею волею и не бы<sup>с</sup> ничто же»; 1266 р., 863І «Бы<sup>с</sup> мятежъ великъ в самѣхъ татарѣ<sup>х</sup>»; 1287 р., 911І «мятежъ бы<sup>с</sup> великъ в землѣ Лядьскои». Натомість «мятежю многъ» з Амартола позначився, ймовірно, у двох вступних «сказаніях» про тривозну долю Романовичів, поставлених недоречно пізно під 1227 та 1229 рр. Див.: 750І «Начнемъ же сказати бецисленныя рати и великия троуды . и частыя воины . и многия крамолы и частая востания . и *МНОГИЯ МЯТЕЖИ* . из млада бо не бы има покоя», а також варіацію на тему, 762І «По семь . скаже<sup>м</sup> . *МНОГИИ МЯТЕЖЬ* . великия льсти бецисленныя рати».

3-ї глави Хроніки Малали (далі: Мал.17.3) щодо лихих «ігор» річки з промовистою назвою «Скиртъ» (Σκίρτος, від грецьк. σκίρταω ‘стрибати’ у прямому та переносному значенні, що слов’янські книжники регулярно перекладали як ‘гратися’). Під 1221 р. не виключено також доповнення з 2-ї книги Малали. Подібність фрагментів 1229 р. та 17-ї книги Хроніки відзначав вже М. О. Оболенський<sup>27</sup>. Тут і нижче у таблицях у лівій колонці подано текст ГВЛ, у правій — Хроніки Малали.

1221 р., 739І «сию же наричють . белжанѣ злоу ношь . сия бо ношь злоу игроу имь сыгра . повоеваньи бо бѣахоу. преже свѣта»	Мал. 2.6, <i>Истрин</i> 1994. С. 113 «емоу <sup>ж</sup> ве <sup>ч</sup> ру и доннѣ творяще памя <sup>т</sup> . глше ему соль вечерь»
1229 р., 761І «яко инде глѣтъ Скъртъ рѣка злоу игроу сыгра . гражаномъ . тако и Днѣстръ . злоу игроу сыгра оугромъ».	Мал. 17.3, с. 351 «на неи же ся писаше изваяномъ писаниємъ сице: “Скиртъ рѣка съиграеть злы игрии граж <sup>д</sup> ономъ”».

У серединних статтях ГВЛ 4 рази вміщено характерний вираз «обличити побѣду». Вперше на нього натрапляємо в описі повернення князя Данила Романовича до Галича 1235 р. Данило скористався з відсутності у місті свого суперника Ростислава Михайловича, котрий відправився у похід на литву. Цю, щиро кажучи, не цілком військову перемогу літописець подає надзвичайно урочисто, з промовами, епітетами та залученням кількох книжних джерел. Востаннє зворот бачимо під 1255 р.: після коронації Данило йде походом на ятвягів, де його син Лев перемагає ятвязького правителя на ім’я «Стегкинт»<sup>28</sup>. Так само 4 рази вираз вміщено у слов’янському перекладі Малали, тоді як ні в літописах, ні в більшості хронографічних текстів чогось подібного немає<sup>29</sup>. Запозичення відзначали в літературі<sup>30</sup>, тексти див.:

1235 р., 778І «обличи побѣдоу . и постави на Нѣмѣчьскыхъ врагѣхъ хороуговь свою»;	Мал. 4.13, <i>Истрин</i> 1994. С. 113 «вше <sup>д</sup> въ гра <sup>д</sup> Гортунъ обличи побѣдоу . и прославленъ бы <sup>с</sup> от боярь»;
---	---

<sup>27</sup> Оболенский М.А. Предисловие. — С. LVII. Обидва фрагменти відзначені: Орлов А.С. К вопросу... — С. 98–101; Пауткин А.А. Беседы... — С. 225 (та ін.).

<sup>28</sup> Моя щира вдячність Артурасу Дубонісу за уточнення імені ятвязького князя та особливостей цього сюжету ГВЛ.

<sup>29</sup> За винятком: «п потомъ идушоу кесарю на Египетъ сквозѣ Сурию, покорити хотя страну ту и обличити побѣду своєю». «История» Флавия. 2004. — С. 101–102, арк. 362г.36–37 (саме ці 2 рядки у виданні загубилися); вираз відзначений у: Словарь русского языка. — М., 1987. — Т. 12. — С. 80 (Флавий, Плен Иерусалимский, кн.1, 62). «Обличити» див. ще: Словарь древнерусского языка XI–XIV вв. — Т. 5. — С. 500–501.

<sup>30</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 113; Пауткин А.А. Беседы... — С. 226.



<p>1241 р., 793I «приде ко братоу си млтѣю бжїею . <i>обличая побѣдоу</i>»;  1254 р., 825I «постави хороуговь свою на градѣ . и <i>обличи побѣдоу</i>»;  1255 р., 828I «принесе к нему Левъ оружье . Стѣкинтовъ . и брата его и <i>обличи побѣдоу свою</i>».</p>	<p>Мал. 7.4, с. 193 «и възвратився, <i>обличи побѣдоу</i> и вниде в Римъ»;  Мал. 9.4, с. 232 «вниде въ великую Антиохию, <i>обличи побѣдоу</i> еже на Антония моучителя»; с. 233 «<i>обличи</i> в немъ <i>свою побѣдоу</i>, поставивъ си на томъ четверовратница капище мѣдяно съ четырьми кони».</p>
--	---

Під 1241 р. прикметне «убѣдити рекше умолити» з'являється у сюжеті визволення князем Васильком болоховських князів. Крім того, далі під 1252 р. литовський князь Миндовг «оубѣди сирѣчь оумоли» магістра Ливонського ордену не сприяти Товтивілу. Аналогічно, у 5-й книзі Хроніки Малали Агамемнон і Менелай<sup>31</sup> 'переконують тобто молять' («*оубѣдиста* же . *сиречь оумолиста*») інших царів-учасників Троянської війни. На ці надзвичайно рідкісні звороти ГВЛ у контексті порівняння з Хронікою Малали досі уваги не звертали, до узагальнюючих праць О.С. Орлова й А.І. Генсьорського вони не увійшли. Єдине, що власне вираз 1241 р. та паралельний з Мал. 5.5 наведено в «Матеріалах» І.І. Срезневського<sup>32</sup>.

<p>1241 р., 792I «Василко же ехавъ <i>оубѣди</i> и <i>рекше оумоли</i> и»;  1252 р., 816I «посла... ко Андрѣви мастероу . Рижьскоу . и <i>оубѣди</i> и дарми многими . <i>сирѣчь</i> <i>оумоли</i> его . послалъ бо бѣ злата много и сребра».</p>	<p>Мал. 5.5, <i>Истрин</i> 1994. С. 122 «<i>оубѣдиста</i> же . <i>сиречь оумолиста</i> , сия Отреовища црѣя и ины црѣя»;  пор. с. 121 «Атриевища црѣя, воеводы . рекше мѣстодръжателю . <i>сѣбѣдив'ша</i><sup>33</sup> . <i>оумолиста</i> . Пелея и женоу его Федитоу и отца ея Хирона црѣя философьска . поустити с нима . Ахилеосу».</p>
---	--

Під 1254 р. котрийсь з укладачів ГВЛ удається до розмірковувань щодо роботи літописця, формування викладу, вираховування дат і т. ін. й водночас виправдовує незвичну як для літопису структуру «без років», обіцяючи про-ставити «вся лѣта» згодом<sup>34</sup>. Як визначив О.С. Орлов, більшість інформації цієї невеличкої енциклопедичної статті ГВЛ узято з різних місць твору

<sup>31</sup> Один був сином, інший — вихованцем царя Атрея, звідки «Отреовища» ('Атреовичі') у тексті Малали.

<sup>32</sup> *Срезневский И.И.* Материалы. — Т. 3. — Стп. 1120.

<sup>33</sup> Хоча тут «сѣбѣдивша» зам. «оубѣдивша», варіант виник, можливо, через помилку в рукописі. Грецькі відповідники цілком допускають початковий переклад одним і тим же словом, див.: *πρωτελοβεινοι, προετρεψαντο. Ioannis Malalae, Chronographia* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae. — Berolini, Novi Eboraci, 2000. — Vol. 35 / Ed. H-G. Bech, A. Kambylis, R. Keydell.]. — P. 71.

<sup>34</sup> 820I «всяже лѣта спишемъ . рощетьше во задьяня» (тобто, прорахуємо заднім числом).

Малали вкупі з Хронікою Амартола<sup>35</sup>. Літописець називає кілька систем обчислювання: за високостами, олімпіадами, «численицями»<sup>36</sup>, антиохійськими «соурами»-сирійцями, згадує Євсевія-«хронографа» поряд з іншими авторами історичних праць — «хронографами»<sup>37</sup>... В тому числі, прямо запозичає цілий вираз з 18-ї книги Хроніки Малали. Пасаж ідентифікував А.М. Попов<sup>38</sup>.

1254 р., 820I «времени минувшоу хронографоу же . ноужа есть писати все . и вся бввшая овогда же писати <sup>в</sup> передняя . овогда же востоупати в задняя».	Мал. 18.2, <i>Истрин</i> 1994. С. 359 «хронографу ноуж <sup>а</sup> есть писати вси , елико же есть , кьи оубо ц <sup>с</sup> ртоваль црь...».
--	--

<sup>35</sup> Мал. 18.2, Мал. 4.5, Мал. 8.1, Мал. 10.1; Ам.213–214. Див.: *Орлов А.С.* К вопросу... — С. 98, 107, 123. За олімпіадами систематично датовано тільки Хроніку Георгія Синкела, але текстуальної відповідності Хроніці Синкела в ГВЛ поки що не знайдено. Щодо останньої книги Малали, де натрапляємо на пасаж про обчислення «по антиохияном» та «сиро-макидоном», існує ще одне ускладнення — книги 11–18 не збереглися в Іудейському хронографі, книги 13–18 відомі з Еллінського літописця. В останньому вміщено додаткові до грецького тексту фрагменти, частина яких може бути запозиченою з Синкела чи інших творів (у виданні грецької Хронографії Малали зроблено зворотній переклад; хоча його марковано курсивом та позначкою «ex Slav. add.», це також може заплутувати читача). Частина Мал. 18.2 належить саме до таких фрагментів. *Ioannis Malalae, Chronographia*... — Р. 357.

<sup>36</sup> Це позначення викликає утруднення. Точного відповідника поки що не знайдено, й можна назвати не так багато паралельних місць, з яких могло виникнути «численици». Див., напр., «списания стихов многочисленных / *числьныхх*» Орфея з 4-ї книги Малали, де бачимо ще мотив «невмістимості» написаного в історичний твір через великий обсяг, також використаний у ГВЛ.

ГВЛ 820I	Мал. 4.5, Віл арк. 45 зв., <i>Истрин</i> 1994. С. 106
«по антивохыискымъ соромъ . алоумпьядамъ . гръцкыми же численицами . римскы же висикостомъ».	«и ины ж многочисельными стихи реч о семь... стихи бо <i>числьными</i> списал , и невъмѣстимо <i>множства ради</i> стиховъ чинити все списание . в сия книги».

Крім того, в Ам.213–214, звідки укладач ГВЛ, ймовірно, запозичив «алоумпьяды», згадане «иоудѣское число», і з контексту ясно, що йдеться про певну систему вираховування часу: «олимпияда же въ елинѣ<sup>х</sup> ... нынѣ оубо .б. седмиць рекше недѣли нашьскы . доже и до Х<sup>с</sup>ва времени свершають<sup>с</sup> по июдѣскомоу *числоу* ти бо по лоуньномуу течению години чтоуть . иже есть просто рещи м<sup>с</sup>ць есть в нихъ д<sup>н</sup>ии имьи .кб. и поль яко же сл<sup>н</sup>чномоу кроугоу соущю .т.ѣт. лоуньномуу же .т.нд. яко сл<sup>н</sup>чныя години преимаю<sup>т</sup> д<sup>н</sup>ии .аї. лоуньнѣи же годинѣ . тѣмъ елини и жидове м<sup>с</sup>ци .т. и народныя лѣ<sup>т</sup> осмью притьчаю<sup>т</sup>». Щодо мотива невмістимості у ГВЛ, див., напр., 1248 р., 800I «избъени быша погании . ихже не хотѣхомъ *писати от множества ради*»; віддаленіше: 1254 р., 821I «и створить обѣтъ . егоже за *множество* весь не списахомъ».

<sup>37</sup> У ПВЛ та ГВЛ такий слововжиток вказує на використання Хроніки Малали. Хроніка містить кілька десятків згадок «премудрых хронографъ»: *Вилкул Т.* Повесть временных лет и Хронограф... — С. 78–79.

<sup>38</sup> *Попов А.* Обзор... 1866. — С. 69.

Під 1257 р. наприкінці оповіді про виплату ятвягами данини Данилові Романовичу та похвали князю, який став гідним продовжувачем справ свого батька, вміщено запозичення з кількох джерел. З 5-ї книги Малали про Троянську війну введений характерний зворот «добродіянна святяться» (грецьк. λάμλει) та топос Хроніки стосовно «премоудрыхъ хронографъ». Тексти співставлялися у працях О.С. Орлова, О.А. Пауткіна та ін.<sup>39</sup>, нижче до матеріалів у 3-й колонці додаю ще грецьк.:

1257 р., 836I «якоже премоудрын . хронографъ списа . якоже добродѣянья в вѣкы святяться»	Мал. 5.14, Истрин с. 139: «память бо бл̄гыхъ моужь не <sup>40</sup> загладитъ лѣтъ, добродѣяніе же и оумираа стится»	<i>Ioannis Malalae, Chronographia. P. 93 «λείψανα γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν οὐκ ἀφαρῆται ὁ χρόνος, ἡ δὲ ἀρετὴ καὶ θανοῦσα λάμλει».</i>
--	--	--

На цьому порівняно об'ємні самостійні інтерполяції з Хроніки Малали закінчуються. На загальному тлі хронографічних запозичень у літописах вони видаються не надто значними. Як правило, вставки включають 2–3–4 слова, тоді як певні цитати з Флавія у ГВЛ обіймають по кілька рядків<sup>41</sup>. Втім, щодо Малали йдеться про рідкісні, надійно ідентифіковані звороти.

2. **Запозичена з Хроніки Малали лексика.** Знання тексту Малали по-значилося у ГВЛ ще через запозичення рідкісної лексики. Передусім, на додаток до виразу «оубѣди рекше / сирѣчь оумоли» літописець 9 разів, з 1208 по 1255 рр., використовує власне лексему «оубѣдити». Мені вже доводилося раніше писати про такий цікавий слововжиток у ГВЛ<sup>42</sup>. Для давнього періоду слово незвичне, незважаючи на те, що зараз воно абсолютно

<sup>39</sup> Напр.: Орлов А.С. К вопросу... — С. 108–109, Пауткин А.А. Беседы... — С. 227.

<sup>40</sup> Так Арх, Віл «не загладится лѣты многими». Недоречність у перекладі, як відзначив В.М. Істрин, пояснюється тим, що невірно зрозуміли грецький текст (*Истрин* 1994. С. 155, 162). Мало б бути: ‘Останки святых мужей забере час, доблесті (благородство) же й помираючи світять’. *οὐκ* (‘не’) додано у виданні Хронографії ex Slav.

<sup>41</sup> Найдовше запозичення з Флавія у ГВЛ в характеристиці боярина Жирослава під 1226 р. обіймає 11 рядків у Арх. Див.: *Мещерский* 1958. С. 98; «История» Флавия. 2004. — С. 8. Пор.:

1226 р., 748I: «бѣ бо лоукавыи лѣстьць наречень . и всихъ стропотливее . и ложь пламянъ всеименитыи оѣмь добрымъ . оубожество . возбраняше злобу его . лъжею питашеся языкъ его . но моудростию возложаше вѣроу на лжюу . красяшешя лѣстью паче вѣнца . лжеименѣць зане прелщаше . не токмо чюжихъ но и своихъ возлюблены <sup>x</sup> . имения ради ло <sup>ж</sup> »	«История» Флавия. 2004. арк. 408в.3-15 «лъстьць наречень . и всихъ стропотливее . и ложь пламянъ всеименитыи оѣмь добрымъ . оубожество . возбраняше злобу его . лъжею питашеся языкъ его . но моудростию возложаше вѣроу на лжюу . красяшешя лѣстью паче вѣнца . лжеименѣць зане прелщаше не токмо чюжихъ но и своихъ возлюблены <sup>x</sup> . имения ради».
--	---

<sup>42</sup> *Вилкул Т.Л.* Людые и князь... — С. 134.

ординарне, наприклад, у російській мові. Частотне виключно в перекладі Малали, де вживається 15 разів. Для порівняння: серед хронографічних творів у Хроніці Амартола та Александрії знаходимо лише по одному відповіднику, у Флавія «убѣдити» взагалі відсутне (!). Один приклад зафіксовано в Київському зводі, в інших літописах слова немає. Пор. тексти (у 1-й колонці, як і раніше ГВЛ, у другій — Хроніка Малали, у 3-й — порівняльний матеріал).

<p>1208 р., 727I «<i>оубѣжени</i> же бывше оугре великими дарьми . предани быша на повѣшение»;</p> <p>1210 р., 728I «Приде Лестько к Белзоу . <i>оубѣжень</i> Александромъ»;</p> <p>1227 р., 752I «Глѣбъ же Зеремѣвичъ <i>оубѣжень</i> бы<sup>6</sup> завистью»;</p> <p>1241 р., 792I «Василко же ехавъ <i>оубѣди</i> и рекше <i>оумоли</i> и . и дасть емоу дары многи»;</p> <p>1249 р., 800I «и молися Лъстковой и <i>оубѣди</i> ю»;</p> <p>1250 р., 809I «бывшоу же емоу оу короля . <i>оубѣди</i> и . король словесы многими дары оувѣщова»;</p> <p>1252 р., 816I «Викынтъ же <i>оубѣди</i> я серебромъ . и дарми многими»;</p> <p>816I «посла таивѣ . ко Андрѣви мастероу . Рижьскоу . и <i>оубѣди</i> и дарми многими . <i>сирѣ</i><sup>7</sup> <i>оумоли</i> его . послалъ бо бѣ злата много и сребра»;</p> <p>1253 р., 819I «яко Мидовгъ .</p>	<p>Мал. 2.10 <i>Истрин</i> 1994 с. 80 «и <i>оубѣди</i> иониты . мѣтву створити»;</p> <p>Мал. 5.5, с. 122 «яко<sup>ж</sup> быста <i>оубѣж<sup>н</sup>енна</i> Хироно<sup>м</sup> и Пелеомъ»;</p> <p>Мал. 5.5, с. 122 «<i>оубѣдиста</i> же . сиречь <i>оумолиста</i> , сия Отреовища црѣя и ины црѣя»;</p> <p>Мал. 5.12, с. 136 «тѣм же Кирки, не могу[щи] кого <i>оубѣдити</i> да еи боудеть на помощь и на блоденіе»;</p> <p>Мал. 5.14, с. 139 «оувѣдѣвъ Ектора ноцію грядуща <i>оубѣди/ти/</i> на помощь црцю Пенфилию»;</p> <p>Мал. 5.15, с. 141 «Парисъ же се оуслышавъ, <i>оубѣди</i> ю не обращатися, злато много давъ еи»;</p> <p>Мал. 5.18, с. 147 «<i>оубѣди</i> ю <i>оумолити</i> мтръ его Клоутемнистру пріати и»;</p> <p>Ще 8 прикладів<sup>43</sup>.</p>	<p>Александрія, кн.1, гл. 25 <i>Истрин</i> 1893, с. 28 «си рекъ Александръ . словесы своими <i>оубѣди</i> старца . да идоуть по немъ»;</p> <p>Ам.74: «и всѣхъ <i>оубѣжая</i> первѣиши и добрѣиши . а еже побѣжати самъ о собѣ скверньно естъ и зло».</p> <p>Київський звід: 1187 р., 652I «но Рюрикъ ини вси <i>оубидиша</i><sup>с</sup> . зане бѣ моужь бодръ /ХП добръ/ . и дерзокъ . и крѣпокъ на рати».</p> <p>Лк.14.23 Апракос Мстислава, арк. 976.20 «и <i>оубѣди</i> вѣннати . да напѣлнит ся домъ мой»<sup>44</sup>.</p>
--	--	--

<sup>43</sup> Мал. 2.13, *Истрин* 1994. С. 84: «да *оубѣди* Пенфия да цѣлоуется с Пенфеоусо<sup>м</sup>»; Мал. 6.6, с. 181 «и стоуживъси Оунеоусъ *оубѣди* от Фефия страны воеводоу силна, Иракла нарицаемаго»; Мал. 9.2, с. 231 «*оубѣдивъ* и много имъ пославъ и обѣщавъ, сътвори корабля воиски многы»; Мал. 14.5, с. 314 «*оубѣди* Зиньзихиха Оуандала , ригу африкыйскаго , приити на Максимьяна црѣя на Римъ»; Мал. 15.3, с. 339 «и *оубѣди* Вериноу Зионъ црѣ , акы зять еи»; Мал. 15.3, с. 341 «*оубѣдивъ* и сего вѣнецъ възло-

<p><i>оубѣди я . серебромъ многимъ»;</i> 1254 р., 821I «оужика ми и свать еси . помози ми на чехы и <i>оубѣди и»;</i> 1255 р., 827I «и <i>оубѣди</i> его мти его . и Болеславъ . и Семовить и бояре Лядьскыѣ».</p>		
--	--	--

Тричі, під 1223, 1224 та 1257 рр., в ГВЛ бачимо слово «прирокомъ», що позначає 'назвисько, друге ім'я'. Йдеться про володимирського єпископа Микифора, князя Володимира Всеволодича (Мономаха), а також Веренгера, приятеля сина Данила — Романа в німецьких землях. Позначення типове для Малали, де відзначено 15 паралелей<sup>45</sup>. У Флавія воно трапилося один раз, але без відповідників у грецькому тексті. Оскільки вираз вміщено в Іудейському хронографі серед мішаних з Хронікою Малали фрагментів<sup>46</sup>, вірогідним є вплив, знов-таки, Хроніки Малали. Запозичення вже відзначали<sup>47</sup>, пор. тексти:

<p>1223 р., 740I «Микифоръ . <i>прироком</i> Станило»; 1224 р., 744I «от племени Володимеря <i>прирокомъ</i> Маномаха»;</p>	<p>Мал.4.13, <i>Истрин</i> 1994. С. 114 «приведе женоу Илию <i>прироко</i><sup>М</sup> Фелефию»; Мал. 5.1, с. 114 «Парида ра<sup>ДН</sup> . <i>прироко</i><sup>М</sup> Алексан<sup>Д</sup>ра»;</p>
---	--

жити»; Мал. 16.3, с. 346 «его оувѣща множество градное . оумльчав'ше *оубѣдиша* и възложити вѣнец и разыдъшася».

<sup>44</sup> Як показують словники, слово загалом дуже рідкісне. *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 3. — Стп. 1120, називає такі приклади: Мф.14.22 з Остромирового Євангелія: «абие *оубѣди* ийс оученикы вълѣсти въ корабль» (в Апракосі Мстислава у відповідному місці інакше, «и абие поноуди...»), арк. 45г, причому в цьому Апракосі фіксується лише один подібний приклад слововжитку), Пандекти Антіоха XI ст. та Повчання Костянтина Болгарського. Відомо, що вживається кілька разів у найдавніших рукописах Євангелій (Зогр., Мар.), та ін. *Slovník jazyka staroslověnského*. — Praha, 1989. — Т. 4, 2. — S. 587. Натомість у Хроніці Малали цілих 14 паралелей, одна з яких увійшла у складі запозиченого у ГВЛ виразу.

<sup>45</sup> З інших джерел в І.І. Срезневського, наприклад, названо кілька житій (Ж. Македонія, Ж. Феодора ігум. Сикейского монастиря, у Супральському рукописі Ж. Іоана від «горы Сикейскы»: *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 2. — Стп. 1452. Однак саме в Малали слово часто вживане.

<sup>46</sup> «Історія Іудейської війни» відома в Окремій редакції (в Бібліотечному або Академічному хронографі та ін.), а також у складі Іудейського хронографа. В останньому фрагменти «Історії» Флавія переплетені з уривками Хроніки Малали. Див. «Історія» Флавія. 2004. — С. 66, Арх арк. 345б.30–31: «Антиохъ *прирокомъ* Евопаторъ» (курсив видавців).

<sup>47</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 113.

1257 р., 837I «Веренгѣрь . <i>прирокомъ</i> Просвѣль».	Мал. 5.4, с. 121 «Алексан <sup>д</sup> ра <i>прирока<sup>М</sup></i> Парида»; Мал. 5.6, с. 124 «Ипопо <sup>л</sup> міа <i>прирока<sup>М</sup></i> же се Врисиды»; Ще 10 подібних виразів <sup>48</sup> .
---	--

Під 1229, 1254 та 1257 рр. угорського короля названо «риксъ» поряд зі звичним «король». Така подвійна номінація торкнулася винятково угорського володаря. При цьому «риксъ», «рига», множ. «ригесь» типове для Малали і позначає правителів різного рівня (в тому числі, римських імператорів, полководців і князів «варварських» племен галів, вандалів та готів). Слово не зустрічається у літописах, його немає в Александрії та у Флавія, один приклад бачимо в Амартола<sup>49</sup>. Співставив відповідні місця ГВЛ та Хроніки Малали О.С. Орлов<sup>50</sup>. Тексти пор.:

1229 р., 760I «Бѣла <i>риксъ</i> <i>рекъмыи</i> король оугорьскыи»; 1254 р., 820I «королеви же оугорьскоу <i>риксу</i> . и королеви . чѣшьскоу бьющима <sup>с</sup> . о ню»; 1257 р., 836–837I « <i>риксъ</i> ти оугорьскыи . <i>рекше</i> король».	Мал. 2.7, <i>Истрин</i> 1994. С. 76 «ц̄рие мѣсть , <i>рекше</i> <i>ригесь</i> , сирѣ <sup>н</sup> мѣстнии к̄н̄си»; Мал. 6.5, с. 171 «ц̄рие, сире <sup>н</sup> <i>ригесь</i> »; Мал. 7.5, с. 194 «гали же, поставивше в себѣ <i>ригоу</i> силна въ сѣчихъ именемъ Врина»; «приде на Врина <i>рига</i> внезапоу въ Римъ»; «прия же Вринось <i>ризь</i> [Віл рикс] градъ Римескъ»; «приятъ бы <sup>с</sup> Римъ и Капеталионъ стрѣжеть Вриинъ <i>ризь</i> »; «обья Врина <i>рига</i> и граж <sup>н</sup> анъ его»; «избави вся, яже плѣнили роумы <i>риксъ</i> ». Ще 15 подібних виразів <sup>51</sup> .
--	---

<sup>48</sup> Мал. 5.2, *Истрин* 1994. С. 118 «Алексан<sup>д</sup>ра . *прирока<sup>М</sup>* Порода» (тобто, Парида); Мал. 5.7, с. 127 «Еасъ, иже есть *прирокомъ* Локросъ»; Мал. 5.10, с. 132 «Александръ, *прирокомъ* же Парисъ»; Мал. 5.14, с. 139 «братъ Еанта *прирокомъ* Тѣламона»; Мал. 8.1, с. 219 «Птоломѣю, *прирокомъ* Лаговоу»; Мал. 8.1, с. 220 «Антигоноу, *прирокомъ* Полиакритоу»; «братоучадома же Антиоха, *прирокомъ* Сотира, с̄нома того Селеоука»; «Дмитрия Антигонова, *прирокомъ* Полиоркита»; Мал. 8.1, с. 221 «Антиоха и *прирок<sup>о</sup><sup>М</sup>* Сотира»; Мал. 8.3, с. 222 «Антиоха и *прирок<sup>о</sup><sup>М</sup>* Сотира»; Мал. 8.3, с. 223 «Антиохъ, *прирокомъ* Епифанесь»; Мал. 8.3, с. 224 «Антиохъ зекрыи, *прирокомъ* Иеракъ»; Мал. 17.1, с. 349 «иже антиохияни *прирочное* имя еи Фелера».

<sup>49</sup> Ам.528 «Агионъ , Лонгифарльскыи доуксъ , зять <sup>ж</sup> *ригосовъ* Фрасіискаго бы<sup>с</sup>». Див. також приклад з Пандектів Никона: *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 3. — Стп. 123.

<sup>50</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 113–114.

<sup>51</sup> Мал. 8.5, *Истрин* 1994. С. 225 «Амеваль (Ганнібал — Т. В.) нѣкто именемъ, *риксъ* афрескъ»; «градъ Картагенъ, в нем же бѣ *риксъ* Анниваль»; «на Антивала, *рикса* сирѣчь [цря] афрѣска»; Мал. 9.5, с. 234 «Маркианъ, *риксъ* роумескъ»; Мал. 14.5 с. 314 «оубѣди Зинъзиыха оуандала , *ригу* африкыискаго»; Мал. 14.8, с. 318 «къ Зинъзирихоу нандалу , *риксу* африкыискоу»; с. 319 «съ Оньзирихомъ , *ригою* афритьскымъ»; Мал. 15.3, с. 337 «прѣдрѣжашоу и Идоакоу , *риксу* варвару»; с. 337–338 «Идоагру *ригу* оуби и прия

Під 1235 р. вперше згадані «сноузники», тобто, кіннота. Князь із чернігівської династії Ростислав Михайлович перебував у поході на литву з боярами та «сноузники», що дало змогу Данилові повернути собі Галич. Аналогічні згадки бачимо також під 1251, 1255 та 1258 рр. У Хроніці Малали епітет «сноузнь» залучено 9 разів, і в одному прикладі «чьсть» надали саме «сноузницець». Чому літописець віддав перевагу формі «сьноузньникъ» перед «сьноузнь» — важко сказати, проте для тієї доби позначення явно не було ординарним. Слова «сьноузнь» та «сьноузньникъ» відсутні в Александрії, у Флавія, у всіх літописах крім ГВЛ. У Хроніці Амартола «сноузньи» та «сноузники» трапилося тільки двічі<sup>52</sup>, так само лише поодинокі приклади маємо у біблійних книгах<sup>53</sup>. На певну аномалію вказують вставки у фрагментах з Малали Віленського списку Іудейського хронографа, переписувач якого двічі мусив пояснити для себе та читачів: «...на ловь сноузною . *сирѣ<sup>г</sup> на коне<sup>х</sup> ездно*» (до Мал. 4.14, арк. 50 зв.); «побѣже сноузною *сирѣ<sup>г</sup> на коне<sup>х</sup> ездно*» (до Мал. 6.6, ремарки «сирѣчь... ездно» відсутні в Архівському списку). Звичним було позначення «коньники». Цю паралель до Малали відзначали<sup>54</sup>, і хоча слово не є унікальним, у літописця було набагато більше шансів отримати це запозичення саме з Малали. Тексти пор.:

<p>1235 р., 777І «Ростиславъ сошелъ естъ на Литвоу со всеми бояры и <i>сноузникъ</i>»; 1251 р., 811І «собрашася вси ятвязѣ пѣшци и <i>сноузниччи</i> . мнози зѣло»;</p>	<p>Мал. 2.11, <i>Истрин</i> 1994. С. 81 «грядяше <i>снузнь</i> на нь»; Мал. 4.14, с. 115 «изыти Иполитоу на ловь <i>сноузною</i>»;</p>
---	--

Римъ , бивъ в того мѣсто *риксь* в Римѣ»; «еже точию бы<sup>с</sup> *риксь* съ Феодоритъ в Римѣ»; с. 338 «и разгнѣвався *риксь* на соудии и рече»; «по смѣрти его бы<sup>с</sup> *риксь* в Римѣ внукъ его Аталари<sup>х</sup>»; Мал. 18.3, с. 359 «в Римѣ же бѣ *риксь* Атлари<sup>х</sup> , внукъ Алемерияковъ , въ Афракии же *риксь* Салдари<sup>х</sup> , въ Индиі же ексуомитомъ и Америтомъ цѣртвоваше Иадас»; с. 360 «Стоуракса же *ригу* единого же емше , связана посла в Коньстантинъ градъ».

<sup>52</sup> Ам.516 «цѣрѣ ѣздяше яко с хытростию на колесницѣ сноузньи»; Ам.567 «Варда Фока берегомъ се сноузники лоучшаа си<sup>х</sup> послѣдовати».

<sup>53</sup> Старого Завіту, напр., у Книзі Вихід, Книзі 12 пророків (Іс., Іез.). Частково відзначено у: *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 3. — Стп. 778. Цікаві лексичні заміни в рукописах. Напр., Вих.14.9 в одній групі списків «сноуна» / «сноузда», в іншій «сноузници», і ще в одній заміна на «конници». Схоже, що у процесі переписування рідкісна лексема витіснялася: Книга Исход. Древнеславянский полный (четий) текст по спискам XIV–XVI вв. / Сост. Т.Л. Вилкул. — М., 2015. — С. 138.

<sup>54</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 114.

<p>1255 р., 827I «соущии же с нимъ [з Левом Даниловичем] . <i>сноузници</i> възбѣгоша...»</p> <p>1258 р., 839I «[люди Данила та Василька воюють проти литви] <i>сноузникомъ</i> же сразившимся . не стерпѣша но на бѣгъ обратишася».</p>	<p>Мал. 5.15, с. 141 «копеиники же въ оружїи <i>сноузны</i> с пѣшци многы . Пенфесила же посредѣ <i>сѣсноузныхъ</i> бѣяше съ хороуговьѣю»; Ще 5 прикладів<sup>55</sup>;</p> <p>Мал. 15.2, с. 336 «въздааше чѣти <i>сноузнецѣмъ</i> црѣ и кесарь».</p>
--	---

Масмо також низку паралелей, коли запозичення у ГВЛ із Малали є вірогідним, проте підстави для цього хиткіші через те, що слово більш-менш розповсюджене. Усі такі паралелі відзначив О.С. Орлов.

Почнемо з цікавого позначення, болгарського (тюркського) за походженням: «колымогъ (~гы) / колимогъ». У ГВЛ воно з'являється тричі під 1208, 1251 та 1254 рр., кожного разу з поясненням «рекше во станы / стань». Хроніка Малали містить 10 прикладів з нерівномірним розподілом. «Колимогъ» присутнє у 5-й книзі про Троянську війну і 13-й книзі в сюжеті про імператорів Юліана та Іовіана. Хроніка Амартола, Александрія, «Історія» Флавія цього слова не знають<sup>56</sup>. Натомість воно відоме у біблійних перекладах (Книги Суддів та 1–2 Царств) і загалом непогано репрезентоване в давньослов'янській книжності<sup>57</sup>. Нижче у таблиці показані тексти ГВЛ та Хроніки Малали, а також (3-а колонка) паралелі зі старозавітних книг у складі Іудейського хронографа.

<sup>55</sup> Мал. 5.16, *Истрин* 1994. С. 142 «имьи съ собою миры *сноузны* и пешца и финики ратьборя»; Мал. 6.6, с. 179–180 «бѣяста бо *сноузна*, оустрашающа дивии вепрь и дръжаша соулицы»; с. 181 «Ахилеосъ побѣже *сноузно*»; Мал. 9.2, с. 231 «корабля воиски многы и *сноузини* воиския»; Мал. 9.5, с. 234 «*сноузныхъ* и пѣшихъ оуристанин».

<sup>56</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 113. Щоправда, зустрічається у давньослов'янському (болгарському) перекладі Хроніки Георгія Синкелла: «даша же еи людие и Олоферневъ дворець и с колы многы / ін. списки: *колымогы*»; «Карь... с вои сѣдя растряснове<sup>н</sup> бы<sup>с</sup> и с *колымогъ*», арк. 480.22. Див. *Тотоманова А.-М.* Славянската версия на Хрониката на Георги Синкел. — София, 2008. — С. 108, 181, 282.

<sup>57</sup> У словниках приклади з Суд., Златоструя, Житія Андрія Юродивого та ін. *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 1. — Стп. 1252–1253; Словарь русского языка. — Т. 7. — М., 1980. — С. 241. Нижче мої уточнення текстів Суд. та Царств подано за Віл.



<p>1208 р., 726I «и возвратишася во <i>КОЛЫМАГЫ СВОИ</i> . и рекше во станы»; 1251 р., 811I «воставше же зажьгоша <i>КОЛИМОГЫ СВОЯ</i> . рекше станы»; 1254 р., 823I «азъ же поidou во <i>КОЛЫМАГЪ СВОИ</i> . рекше во станъ».</p>	<p>Мал. 5.7, Истрин с. 127 «и обрѣте в <i>КОЛИМОЗИ</i> своего быті оца Ахилеуса»; Мал. 5.14, Истрин с. 140 «и повелѣ ему влѣзти въ <i>КОЛИМОГЪ СВОИ</i>»; Мал. 13.1, Истрин с. 307 «вси вои , иже стражахоу <i>КОЛИМОГЪ</i>... како же наричашеть всь си , гдѣ е<sup>с</sup> <i>КОЛИМОГЪ МОИ</i>»; с. 307–308 «идоша в <i>КОЛИМОГЪ</i> Овиана». Іще 5 прикладів<sup>58</sup> .</p>	<p>Суд.4.11 «и поткнуо Варакъ <i>КОЛИМЪГЪ</i> си . подѣ доубомъ почивающимъ»; Суд.7.13 «и привали оу <i>КОЛИМОГА</i> мадиамъ... и падеся . <i>КОЛИМОГЪ</i>»; 1 Цар.6.1 «поустиша блюда злата . и <i>КОЛЫМАГЫ</i> златы»; 1 Цар.6.17 «и ты <i>КОЛЫМАГЫ</i> златыя . иже вѣдаша иноплемьници»; 2 Цар.16.22 «и поставиша . Авесоломоу . <i>КОЛИМОГЪ</i> на полатѣ».</p>
--	--	--

У статті 1227 р. описується подвиг Данила та (?) Василька Романовичів. Текст редагований, тому не цілком ясно, хто кого переслідував. Одного з ватажків ятвягів, Небра, хтось із князів «угони» і вибив з рук списа, хоча в кінцевому підсумку тому таки вдалося втекти. У подібному сюжеті у Хроніці Малали: «оудари *древомъ* вепрь...», й оповідь можна було зрозуміти так, ніби йдеться про «копие». Описується подвиг Мелеагра, де у грецьк.: *τοξέυει τὸν σβαύρον*, — тобто, очікувалося б: «*застрѣли* вепрь», або «оудари *стрѣлюю*...». О.С. Орлов вказав цю паралель, проте самого відповідника з Малали не навів<sup>59</sup>. Пор. тексти:

<p>1227 р., 751I «бѣжащим же ятвеземъ . оугони я Даниль . Небра язви . четырма ранами . <i>древу</i> же вышибе . копье из роукоу его . Василкови оугонившоу его . кликъ бы<sup>с</sup> великъ . брать ти биеться назади . ономоу же оставшоу . обратися братоу на помощь . ономоу же симь оутекшу».</p>	<p>Мал. 6.7, <i>Истрин</i> 1994. С. 181 «яже варивши преж<sup>д</sup>е оудари <i>дрѣвомъ</i> вепрь тои дивии, зане гоубляше страну тоу всю».</p>
---	--

«Оударити *древомъ*» має також Хроніка Амартола, але йдеться про побутове знаряддя, а не зброю. Див. Ам.262: «и текъ единъ бѣлильникъ оудари его въ главоу *дрѣвомъ* инѣми глѣмое . съвлакъ . имъ же портѣ бѣ извивая». Ще подібний опис бою пропонує «Історія» Флавія, проте окремо

<sup>58</sup> Мал. 5.6, *Истрин* 1994. С. 125 «ск'ры же ю в' *коламазѣ* свое<sup>м</sup> не водивъ ея пре<sup>д</sup> многы ел'лины»; Мал. 5.8, с. 131 «принесо<sup>х</sup> тѣло Ахилеусова въ *колимозѣ* от требника»; Мал. 5.11, с. 133 «отиде въ *свои колимогъ*»; Мал. 13.1, с. 308 «поимше и ведоша и въ црѣвь *колымагъ* , рекше емоу : црѣь Оульанъ зовет' тя . яко влѣзе въ црѣвь *колымагъ*...».

<sup>59</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 112.

згадано «копьи» та «древом»: «и коупно пободоша ороужия и *копьи* . и окшевами и камениемъ бияхоуть и . и *древом*»<sup>60</sup>. Цікаво, що у ГВЛ бачимо дублікацію «древом... копье» — так само, як в іншому випадку подвоєне «король . риксъ».

О.С. Орлов наполягав на тому, що не лише «игра» річки Скирт, а й «играти» у статті ГВЛ 1230 р. та «игра» 1252 р. також походять з Малали<sup>61</sup>. Пасажі справді цікаві. Перший про те, як Господь надоумив князя Василька під час лихого задуму бояр, 762I: «изииити вонъ . и обнажившоу мѣчь . свои *играя* на слоугоу королева (тут Данилового<sup>62</sup> — Т.В.) . ономоу похвativши щить *играючи*». Цей двобій «понарошку» налякав бояр і змусив їх відкласти плани заколоту. Другий — неординарний опис бою в чистому полі, 818I: «и гонисаша на поли подобно и *игръ*». У Малали, справді, дуже багато згадок гри. Проте майже усі вони, крім «гри» річки Скирт з Мал. 17.3, про яку йшлося вище, та «Іракла»-Геракла (Мал. 2.7<sup>63</sup>), стосуються звичайних ігор: спортивних чи дитячих, колісницями на іподромі — «подроумии»<sup>64</sup>... До того ж, слово «игра» загалом доволі уживане. Тільки враховуючи хронографічні тексти в строгому смислі слова (хроніки та історії), — в буквальному значенні воно присутнє в Александрії<sup>65</sup>, в переносному двічі у Флавія<sup>66</sup> та кілька разів — у Амартола<sup>67</sup>. В літописах на нього натрапляємо

<sup>60</sup> «История» Флавия. 2004. арк. 452г.16–19.

<sup>61</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 112–113.

<sup>62</sup> Данило на той час ще не мав титулу короля, тобто, текст ГВЛ очевидно редагований.

<sup>63</sup> Мал. 2.7, *Истрин* 1994. С. 75 «Иракль... *играя* бо на странѣ я<sup>ж</sup> на<sup>л</sup> море<sup>м</sup> тоу<sup>л</sup> рьскаго града». Тут «играя» є перекладом Ἰωαννῆς Μάλαια (Ioannis Malalae, Chronographia. — Р. 23); йдеться про пересування вгору — донизу.

<sup>64</sup> Крім названих Мал. 2.7 та Мал. 17.3, див. Мал. 7.1, *Истрин* 1994. С. 186 «и нарицють днь праздника того по по лоугоу играюще»; с. 187 «паде жребии Оунамаю играти за Писидона... и играа на нь, облечеса въ зеленоу, яко же есть земля... и играаи на нь, облечеса въ Посидонь образъ»; с. 187 «аще останеть иже за Посидона играеть... аще останеть иже за Димитрия играеть»; с. 187 «иже Оунамаоу игра /но/ Пелепомъ Людѣниномъ оубиень быс»; с. 188 «и по тѣхъ Ерехтоніи начя играти . инии мнози на своей земли кож<sup>л</sup>о *играти* начяша . на Оунама и прѣвое начя *играти* по<sup>л</sup>роумие колесницами четырма кони»; Мал.7.2, с. 188 «начя *играти* въ той земли западнои, рекше въ Италии».

<sup>65</sup> 1 раз, Ал.1.39, *Истрин* 1893. С. 46 «въдавъ емоу игроу . яко же и въ Македонии играютъ и послю с нимъ моужа всякого цѣломоудрия оучителя».

<sup>66</sup> «История» Флавия. 2004. арк. 369в.14 «играющею с нимъ на ложи»; арк. 427в.28 «они же играюще пороугание . и соудии скончяюще , и соудии искоушающе въпрошающе ихъ . а быша соудили по правоу».

<sup>67</sup> Ам.126 «еда *играти* начноуть мною необрѣзании си»; Ам.242 «обращающе же и обращаема . *играють* нами прироки . изнаница . развращающе другъ другови»; Ам.249 «ибо не толико ему подобаетъ приносити оугожение . и яко *играти* дшею»; Ам.496 «не точию рабынею сею плѣненіи и бж<sup>т</sup>вною властію *играюще*»; Ам.497 «да поистинѣ от дѣтищъ *играючи*<sup>х</sup> сыиграни боудоу<sup>т</sup>».

двічі в ПВЛ у виразі «бѣсъ имѣ / тобою играетъ», 4 рази в різних значеннях — у Київському зводі<sup>68</sup>. Загалом же зустрічається в широкому колі текстів<sup>69</sup>. Отже, запозичення з Малали виключати не можна, не наполягаючи однак на тому, що лише ця хроніка підштовхнула фантазію літописця.

Ситуація з іншими «кандидатами на запозичення з Малали» наближається до того чи іншого з розглянутих випадків. Кожного разу потрібно оцінювати ступінь рідкості. До повного виявлення усіх джерел ГВЛ запозичення залишатиметься не більш ніж вірогідним.

Так, далеко не частотне слово «держатель» один раз, справді, виявлене в Малали<sup>70</sup>, при цьому воно відсутнє в Александрії, Флавія, Амартола, попередніх ГВЛ літописах, хоча вміщене в певних книжних текстах<sup>71</sup>. У ГВЛ на нього натрапляємо двічі. Вперше — в неодноразово згадуваному сюжеті 1235 р. прийняття Данилом Галича під час походу Ростислава Михайловича на литву. Літописець тут приписав галичанам захоплений вигук: «се есть держатель нашъ богомъ даный» (777П). Вдруге — коли у 1240 р. не названий на ім'я «держатель» Дорогичина відмовив Данилові у праві увійти у місто, літописець увів сентенцію про покарання цієї необачної особи в наступні літа: «бѣ послѣже отъмъсье створи держателю града того» (788П).

Рідкісне «удосити», тобто 'зустріти, застати', знов-таки лише один раз з'явилося у Хроніці Малали, хоча й у прикметному контексті: яскравій оповіді з 2-ї книги про заходи легендарних «царів» Феоста-Гефеста та Дажбога з упорядкування суспільної моралі<sup>72</sup>. У ГВЛ бачимо дві паралелі. Під 1241 р. «дворьськыи» Андрій у Перемишлі не встиг захопити Константина Рязанського, посланого від Ростислава Михайловича, але захопив єпископа: «Андрѣи же не оудоси его но оудоси владыкоу» (794П). Пізніше, під 1260 р., Данило забажав схопити литовського князя Войшелка, з яким тоді посварився: «ловя яти ворога своево . Вышелка . и Тевти[ви]ла и не оудоси его [ею] в городѣ» (847П). Подібні вирази відсутні в Амартола,

<sup>68</sup> Київський звід: 1149 р., 377П «а дѣею не можевѣ *играти* . и отрѣкостася»; 1150 р., 416П «оугре на фарехъ и на скокохъ . *играхуть* на Ярославли дворѣ»; 1185 р., 651П «сторожемъ же его *играющимъ* и веселящимся . а князя творяхоуть спяща»; 1187 р., 656П «бгооць Двдъ веселия исполнися . скакаше *играя*» (бібл. цит.).

<sup>69</sup> Срезневский И.И. Материалы... — Т. 1. — Стп. 1019–1021; Словарь древнерусского языка XI–XIV вв. — Т. 3. — М., 1990. — С. 442, 444 (в тому числі, наведено вираз з Ам.156 «на игроу» 'жартома, понарошку').

<sup>70</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 112; Мал. 1.18, *Истрин* 1994. С. 27 «Нинь ж *дръжатель* бывъ асоурио<sup>м</sup>, твори<sup>т</sup> гра<sup>д</sup> Ниневгию». «Держатель бывъ» є перекладом для ἐπικρατῆς γενόμενος (*Ioannis Malalae*, *Chronographia*... — Р. 12). Крім того, багато разів зустрічається «мѣстодержатели», однак це позначення грецьк. τοπάρχου.

<sup>71</sup> Таких як Збірник Слів Григорія Назіанзіна, Житіє Феодора Студита: Срезневский И.И. Материалы... — Т. 1. — Стп. 774–775.

<sup>72</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 114; Мал. 2.1, *Истрин* 1994. С. 69 «и не оудоси<sup>вб</sup> /Арх помилка: оудаси/ мужа с нею». Йдеться про те, як давній єгипетський «цар» привчав людей до моногамії та шлюбу.

Александрії та «Історії» Флавія, серед літописів їх має тільки Іпатіївська версія ПВЛ у запозиченні саме з 2-ї книги Малали під 1114 р. Проте вже І.І. Срезневський відзначив велику низку текстів, де виступає «досити» та «оудосити»<sup>73</sup>.

ГВЛ містить серію згадок про «туземців» під 1249 (800І), 1258 (840І), 1259 (842І) та 1276 (876І) рр. Перша 1249 р. оповідає про Ростислава Михайловича, який зібрав військо від Перемишля під Ярослав: «и собравъ *тъзѣмьльцѣ* многы . сосоуды ратныиe и градныe . и порокоы». Остання 1276 р. — про заснування Кам'янця Володимиром Васильковичем: князь відправив «моужа хитра . именемъ Алексоу . иже бяше при оѣъ его многы города роубя . и посла и во Володимѣрь . с *тозѣмьци* в челно<sup>x</sup>». У Малали три подібні згадки, в одній з них «тоземци» протиставлені «пришельцам»<sup>74</sup>. В інших хроніках та літописах цього слова немає, натомість пара «тъземьць / пришельць» або «тъземьльць / приходъ» нерідкісна у старозавітних текстах<sup>75</sup>. Оскільки усе Восьмикнижжя повністю та Книги пророків частково відбилися в Іудейському хронографі, який міг бути доступним укладачеві чи укладачам ГВЛ, це мусить означати, що це позначення в загальному плані все ж таки хронографічного походження. Однак літописці могли взяти його як із Малали, так і з біблійних книг.

Ще одне характерне слово бачимо у двох варіантах — «притраньно» та «пристраньно» у значенні 'жахливо, надзвичайно, чудернацьки'. На нього досі не звертали уваги. Трапляється воно двічі у Малали<sup>76</sup>, в інших хроніках відсутнє. Серед літописів одного разу «притраньнѣ» вміщує ПВЛ у яскравому описі нашестя половців 1093 р. Далі суздальський Лаврентіївський звід запозичає об'ємний фрагмент саме цієї оповіді ПВЛ у повість про зна-

<sup>73</sup> Рукописи Євангелія, Патерик Синайський, одне зі Слів Григорія Нисського, Ліствиця Іоана Ліствичника та ін.: *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 1. — Стп. 709, 710; Там же. — Т. 3. — Стп. 1155. До цього можна додати Хроніку Синкела.

<sup>74</sup> Мал. 5.11, *Истрин* 1994. С. 134 «и одолѣша емоу *тоземци*, яко же и много и<sup>x</sup> избиша»; Мал. 7.3, с. 189 «посягати за пришелца, яки странны и *нетоземца* зовоуще»; Мал. 18.3, с. 359 «и поставив сань *тоземець* скириария».

<sup>75</sup> Частково наведено у: *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 3. — Стп. 972–973. Це, напр.: Лев.16.29, Вих.1.9, 12.19, 12.48, Ис.Нав.9.5а/8.33, Іез.47.22, сказання на Іез.26.2.І. Срезневський називає також Ізборник 1073 та ін. Що стосується позначення «приходъ» (множ. «приходи») — у ГВЛ, можливо, воно відбилося під 1259 р. (843І) у дещо трансформованому вигляді. Данило у Холм «нача призывать . *приходаѣ* нѣмцѣ и роусь . иноязычники». Втім, повної певності немає через розбіжності читань списків. «Приходаѣ» — читання Іпат. списку, тоді як у Хлебн. «прихожаа».

<sup>76</sup> Мал. 9.2, *Истрин* 1994. С. 230 «еже сѣло *притранно* дѣло сътвори сии Клеопатра Дексиофаномъ Клидиомъ хитрецемъ, иже море сътвори землю»; Мал. 14.2, с. 310 «яблоко велико сѣло и *притранно* от Фругиа».

менитий похід Ігоря Святославича 1185 р.<sup>77</sup> ГВЛ словами «притраньно» та «пристраньно» описує безліч майна у дворах ворогів. Під 1229 р. — захоплений Данилом двір боярина Судислава: «якоже вино и [о]воща и корма . и копии . и стрѣль . *пристраньно* видити», 758І. Під 1252 р. — імовірно, «багатство всієї Литовської землі» в оповіді про князя Міндовга (текст знову редагований, з певними неузгодженнями): «и бещисленое имѣние и<sup>х</sup> . *притрано* бѣ бѣтство ихъ», 815І. 1256 р. — двір Стегкента та когось з інших ятвязьких володарів, на якому поживилося військо Данила та Лева: «и *пристраньноѣ* . яко селищемъ воемъ множьствомъ . насытитися . конемъ и самѣмъ на двоу двороу» (834І).

Останнє з цієї низки не зовсім певних запозичень із Малали — «кобь». У ГВЛ воно використане у статті 1263 р. в оповіді про вбивство Миндовга. Суперник литовського князя Довмонт вирішив скористатися нагодою захопити його самого, без військ, і повернувся з походу. Підставою нібито слугувало якесь гадання чи передречення. Довмонт заявив учасникам походу: «*кобь* ми не дасть . с вами пойти», 860І. Назване слово могло мати значення 'гадання', 'волхвування, чари', а також 'доля' як переклад грецьк. *τύχη*. У ГВЛ, радше, йдеться про 'гадання', натомість у Хроніці Малали «кобь» тричі використано саме у значенні 'доля'<sup>78</sup>. В інших хронографічних творах воно відсутнє<sup>79</sup>. З літописів ПВЛ містить один вираз, зі значенням 'волхвування'<sup>80</sup>. Водночас, «кобь» з'являється у чималому колі книжних текстів, що відзначено у словниках<sup>81</sup>.

Нарешті, у трьох випадках висловлені припущення про запозичення з Малали не підтверджуються. Про один з них мені вже доводилося писати<sup>82</sup>. О.С. Орлов вважав, що «самодержець» у ГВЛ потрапило з Хроніки Малали, де, справді, в урочистій титуляції Октавіана Августа маємо: «оуперѣаторь,

<sup>77</sup> Пор. 223Л «и се *притранѣ* [Р се пристрание, А в се пристраннее] и страшнѣ . яко на х<sup>ѣ</sup>ьяньстѣ родѣ страхъ и колѣбанье . [и] бѣда оупространися»; 393Л «се *притраньнѣ* и страшнѣ . яко на х<sup>ѣ</sup>ьяньскѣ родѣ стра<sup>х</sup> и колѣбанье...».

<sup>78</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 113. Проте з контексту слов'янського перекладу не завжди зрозуміло, що йдеться про «долю». Див.: Мал. 7.4, *Истрин* 1994. С. 192–193 «оттряс работноу *кобь*, о Виньдикие, и сьвлекса с того ерма, облечеса въ броня роумьскы свободы»; Мал. 9.1, с. 229 «постави же тоу и капище мѣдяно *коби* Римьсцѣ». Ще один вираз відомий лише у версії Елінського літописця, де зіпсовано вихідний текст. Пор. Мал. 16.3, с. 346 «и одолѣ спѣсъ Х<sup>с</sup> и црѣвь *корабль*» та: καὶ ἡ τοῦ βασιλέως *τύχη*, *Ioannis Malalae*, *Chronographia*. — Р. 332. Отже, у слов'янському перекладі у Мал. 16.3 також мусить бути «*кобь*».

<sup>79</sup> Хоча Хроніка Амартола має дериватив «кобьник», див. далі.

<sup>80</sup> 1068, 169Л «се бо по дьяволу наоученью *кобь* сию держать».

<sup>81</sup> *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 1. — Стп. 1240; Словарь древнерусского языка XI–XIV вв. — М., 1991. — Т. 4. — С. 230; Словарь русского языка. — Т. 7. — С. 210.

<sup>82</sup> *Вілкул Т.Л.* Біблія у Галицько-Волинському літописі // Княжа доба: історія і культура. — Л., 2015. — Вип. 9. — С. 239–240.

еже есть *самодръжець*» (грецьк. ἡμετέριος, ὅτι ἐστὶν αὐτοκράτωρ)<sup>83</sup>. Втім, «самодръжець» як відповідник для αὐτοκράτωρ типове для перекладних текстів. У хронографічних творах один приклад використання бачимо в Александрії Хронографічній, і десяток (!) у Флавія<sup>84</sup>. Головне ж, ідеться про вислів ГВЛ під 1201 р. з похвали Роману Мстиславовичу на початку літопису, де прочитується «князя Романа . приснопамятнаго *самодержьца всея Роуси*» (715I), та подібний йому зі звістки під 1262 р. про Міндовга: «кнѣз литовьскый Миньдовгъ . *самодръжець быѣ во всеи земли Литовьскои*» (858I). Найближчий до обох зворотів вираз вміщує «Сказання про князів Бориса та Гліба», де так названо Володимира Святославовича — хрестителя Русі: «...*самодержьцю всея Русьскыя земля* Владимиру»<sup>85</sup>. «Сказання», імовірно, і послугувало джерелом ГВЛ.

Далі, галицький літописець десяток разів, під 1208, 1229, 1235, 1249, 1251, 1254 та 1261 рр., згадує «хороугвь». У Малали знайдено лише 4 вирази з цим позначенням<sup>86</sup>, тоді як уже І.І. Срезневський відзначив низку переважно «світських текстів» з цим словом<sup>87</sup>. До них можна долучити 8 (!) прикладів з «Історії» Флавія, а також більше десяти із Книги Суддів та Царств. Найправдоподібніше, запозичення «хронографічне в широкому сенсі» й не дарма не переходить у ГВЛ рубіж початку 1260-х років. Тексти Флавія, Восьмикнижжя та Царств увійшли до Іудейського хронографа, тобто, цитати могли бути вичитані з одного збірника. Однак, чи дивився тут літописець саме Хроніку Малали — сказати складно. Пор.:

1208 р., 725–726I «тоу же Марцель . <i>хороугве</i> своее . отбѣже и Роусь взятъ ю и пороугъ великъ бѣ <sup>ѣ</sup> Марцелови»; 1229 р., 757I «аще Роуская <i>хороуговь</i>	Мал. 5.7, <i>Истрин</i> 1994. С. 129 «съ своею киж <sup>до</sup> <i>хоруговью</i> прѣвое на мѣсто Аоулиду»; Мал. 5.15, с. 141 «Пенфесила же	Ам.435: «аггели же предстоаще емоу и <i>хороугове</i> в роуцѣ имоуще»; «История» Флавия. 2004. арк. 436а.36,37 «и по сихъ <i>хороуговь</i> орель и проча прѣдъ <i>хороугвами</i>
--	--	---

<sup>83</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 114; Малала 9.6, Истрин. 1994. С. 234; Ioannis Malalae. Chronographia. — Р. 171.

<sup>84</sup> Ал.1.16, Истрин 1893, с. 19 «ладень самодръжець»; «История» Флавия. 2004, арк. 381а.31, 408а.7, 417б.11, 428г.5, 433в.26, 434б.16, 460б.33, 469а.20, 469а.36, 461а.40. На жаль, у словниках зауважено використання переважно у «світських пам'ятках». І.І. Срезневський відзначив також Ізборник 1073 р. та Пчолу: *Срезневский И.И.* Материалы. — Т. 3. — Стп. 249.

<sup>85</sup> Бугославський С. Україно-руські пам'ятки. — С. 18–19 та ін.

<sup>86</sup> Відзначено в: Орлов А.С. К вопросу... — С. 114 (без прикладів). Тексти див. нижче. З них два у типовому для біблійних книг значенні 'плем'я' та 'військовий підрозділ', тоді як у ГВЛ йдеться радше про знам'я, знак, що зближає зі слововжитком «Історії» Флавія.

<sup>87</sup> Напр., Срезневский И.И. Материалы... — Т. 3. — Стп. 1388–1389 (для значення 'стяг, знамя').

<p>станеть на забролѣхъ то комоу чѣть оучиниши . не Романовичема ли»; 1235 р., 777I «постави на Нѣмѣчьскыхъ вратѣхъ <i>хороуговь</i> свою»; 1249 р., 803I «и Филю в заднемъ полкоу стояща . со <i>хорюговью</i>», 804I «и <i>хороуговь</i> его раздра на поль», 804I «оузрѣв же <i>хороуговь</i> его по Ляхомъ женоушоу»; 1251 р., 811I «нападоша на нь крѣпѣо и <i>хороуговь</i> его отяша»; 1254 р., 824I «Бенешъ же стояше пре<sup>д</sup> враты со <i>хороуговью</i>»; 825I «и постави <i>хороуговь</i> свою на градѣ»; 1261 р., 853I «...два татарина . на городъ с <i>хороуговью</i>».</p>	<p>посредѣ съноузны<sup>x</sup> бѣяше съ <i>хороуговью</i>»; Мал. 6.3, с. 176 «токмо двѣ <i>хороугви</i> ти поль моужь и женъ и дѣтии, числомъ десять темъ точию... и осташа же въ прѣсѣхъ своею волею <i>хороуговию</i> .Ѡ. ти поль и оубояшася инѣхъ языкъ».</p>	<p>троубници»; 465в.12–13 «вда емоу длъго копие злато . и <i>хороуговь</i> сребреноу»; 412г.28 «очи же ихъ на <i>гороугвь</i> зрять . и роуцѣ на сѣчно готовають»; Ще 5 прикладів<sup>88</sup>. Суд.5.14 «откоудоу <i>хороуговью</i> възмагающе»; 1 Цар.9.21 «азъ есмь мнии . <i>хороугъве</i> колѣна излва... от всея <i>хороугъви</i> веньяминовы»; 10.19 «по <i>хороугъвамъ</i> ваши<sup>m</sup> . и по колѣномъ ваши<sup>m</sup> . и по родоу вашему»; 10.20, 10.21, 14.27 «и простеръ конецъ <i>хороугви</i> своея . яже в роукоу емоу»; 14.43, 15.17 «не властелина ли ты поставитъ <i>хороугъви</i> колѣна излва»; 3 Цар.8.16 «ни единого же от <i>хороугъве</i> во изрли».</p>
--	--	--

Позначення «страньници» зі звернення жителів польського міста Каліша під 1229 р. до одного з «ляхів» — союзників Данила: «ци иногo *странници* есмы . но людье твои» (756I), — також виводили з Малали<sup>89</sup>. Проте «страна» як синонім до «языкъ», «страньнь», «страньникъ» виступає у надто широкому колі найрізноманітніших текстів<sup>90</sup>. Важливо, що не тільки лексично, а й тематично близькі вирази має «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, текст якого великими фрагментами залучав волинський укладач ГВЛ. Щодо «страньнь» в Іларіона див.: «и тако *странни* суще . *людие* бѣжи

<sup>88</sup> «История» Флавия. 2004, арк. 4136.10 «и потомъ *хороугви* наричемьи орель»; 4576.1,8 «въ иномъ мѣсте възнесоша *хороугви* кесаревския»; «иоудѣи же *хороугви* отеше»; 407г.29 «постави .ѡ. храбрыхъ съ *хоругвами*»; 429г.35 «и тоу оставивъ .ѣ. полкъ и с *хоругвами*».

<sup>89</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 114; пор. Мал. 7.5, *Истрин* 1994. С. 194 «обья Врина рига и граж<sup>д</sup>ань его, акы *странники*, избии».

<sup>90</sup> Срезневский И.И. Материалы... — Т. 3. — Стп. 537, 538, 540–541; *Slovník jazyka staroslověnského*. — Praha, 1983. — Т. 4.1. — S. 174; Словарь русского языка. — М., 2006. — Т. 27. — С. 129.

нарекохомься»<sup>91</sup>. До речі, у 1-й та 3-й «відхилених паралелях» кращим кандидатом на джерело запозичення виявляються тексти з іменем «Володимирь», яких для давньоруського часу не так багато. Якщо висловлені припущення вірні, то преференції волинського укладача ГВЛ, патроном якого був Володимир Василькович, пов'язані з іменною символікою, нерідкісною у літописах.

Непевність у визначенні джерела запозичення у кількох випадках пов'язана з тим, що паралелі вдається провести до кількох текстів. Так може статися не лише при використанні поодиноких слів, а й виразів. Наприклад, акцентуючи тему «боярської лестивості» та «невірності», автор ГВЛ двічі залучає характерне: «свѣтомъ (таких-от) бояръ». Під 1202 р. князь Володимир Ігорович намагається переконати володимирців позбутися малолітніх Романовичів: «Посла же Володимеръ со свѣтомъ галичкь[x] бояръ...» (718I). Під 1229 р. польський князь Лешко «оубьень бы<sup>с</sup> Стополкомъ . Одовичемъ Володиславомъ . свѣтомъ бояръ невѣрны<sup>х</sup>» (754I). У Хроніці Малали знаходимо схожий доволі рідкісний вираз: «постави... свѣтомъ бояръ»<sup>92</sup>. У літописах нічого подібного більше немає<sup>93</sup>, те ж стосується Флавія та Александрії. Натомість один із зворотів Хроніки Амартола ще ближче: «свѣтомъ боляръ грецьскихъ»<sup>94</sup>.

Під 1248 р. ГВЛ характеризує ятвязького воїна і ватажка Скомонда: «Скомондъ бо бѣ вольхвъ . и кобникъ нарочить» (799I). О.С. Орлов вказав паралель до Мал. 5.7: «Класъ низокъ... и вълховъ, и кобникъ хитръ . Троуи же нарочити моужи сии...»<sup>95</sup>. Втім, у Малали між цими двома фразами різко змінюється тема. Після довгої низки портретів іонійських героїв, останнім серед яких поданий портрет помічника Ахілла — «Класа» (Калхаса, Κάλχας), хроніст переходить до опису протилежного боку воюючих, троянців («Троуи же...»). У принципі, укладач ГВЛ міг не зауважити нового параграфу і відповідного змістовного розриву Хроніки, або й сам замінити типове для Малали «хитръ» на інше книжне слово «нарочить». При цьому, однак, схожий вислів відтворено в Амартола, вплив якого також простежується у

<sup>91</sup> Молдован А.М. «Слово о законе и благодати» Илариона. — К., 1984 (за списком 1-ї редакції: арк. 182б).

<sup>92</sup> Мал. 14.8, *Истрин* 1994. С. 319 «постави Рикимеръ црѣя Олоуврия свѣтомъ бояръ».

<sup>93</sup> Пор. у Київському зводі власне про галичан: 1189 р., 664I «по ихъ свѣтоу»; «по свѣтоу галичкихъ моужь».

<sup>94</sup> Ам.374 «Гаратионъ призоветь и . съ свѣтомъ боляръ грецьскихъ завидяще емоу». Відзначено у: *Вилкул Т.Л.* Люди и князь в древнерусских летописях середины XI–XIII вв. — М., 2009. — С. 98.

<sup>95</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 104, 113; *Истрин* 1994. С. 128.



ГВЛ. Див. про те, як молодий Юліан-відступник шукає чарівника-гадателя: «*вълхвъ искаше и кобника . аще сбоудеться емоу желанье*» (Ам.357–358)<sup>96</sup>.

Під 1248 р. князь Василько під Дорогичином перемагає литовських князів, зокрема, уже згаданого «волхва» Скомонда. Голову Скомонда посаджено на кіл. О.С. Орлов зауважив, що так само у Малали вчинили з готським «рексом» («ригою») на ім'я «Врина»<sup>97</sup>. Втім, аналогічний сюжет має знов-таки Хроніка Амартола: під час «мятежа» у Константинополі покарали ігумена монастиря, улюбленого імператором Анастасієм. До речі, в обох хроніках йдеться про «копие», а не про «коль», хоча сюжети рідкісні.

1248 р., 8001 « <i>и глава его взотъчена бы<sup>с</sup> на коль</i> ».	Мал.7.5, <i>Истрин</i> 1994. С. 194 « <i>и одолъвъ, я того Врина рига, и абие оусъкнуу и, и въсткнуу главоу его на копие</i> ».	Ам.408 « <i>и оубивше его въстъкоша главоу на копье</i> ».
--	---	--

Нарешті, під 1261 р. князі виконують наказ темника Бурундая знищити укріплення міста Володимира-Волинського: «*нача роскопывати городъ . назнаменуя образ побѣды*» (850I). О.С. Орлов убачав тут аналог до сюжету Хроніки Малали<sup>98</sup>, де «римський боярин» Манлій уводить новий ритуал «вигнання Фебруарія» після перемоги над галами та рексом Вриною: «*Галскоу побѣдоу знамѣноуя*»<sup>99</sup>. Втім, ближче, «*побѣды назнаменае<sup>т</sup>*» — у Флавія (не за Іудейським хронографом, а за Окремою редакцією)<sup>100</sup>. Щодо «образу», «назнаменовати образъ» присутнє у того ж Малали в сюжеті про чарівницю Кірку / Цирцею: «яко же Кирки не преобразуя члкъ въ звѣренъ образъ, но нравъ *назнаменуя*» (Мал. 5.12, *Истрин* 1994. С. 137). Але знов у Флавія ближче, арк. 365б.27-28: «*свѣзднаго образа назнаменуоуици*».

**3. Комбіновані з кількох хронографічних текстів вислови.** Укладачеві (укладачам) ГВЛ належать фрагменти, де сполучаються вирази чи топика кількох хронографічних джерел. У ГВЛ часто використовується такий, за визначенням І.М. Данилевського, «центонний» спосіб побудови тексту<sup>101</sup>. При «центонній» побудові майже увесь виклад конструйовано із запози-

<sup>96</sup> Цю паралель раніше не відзначали, однак відповідний вираз Амартола наведений у: Словарь древнерусского языка XI–XIV вв. — Т. 4. — С. 230.

<sup>97</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 104.

<sup>98</sup> Там же. — С. 113.

<sup>99</sup> Мал. 7.5, *Истрин* 1994. С. 195. Цитата повніше: «изгонити же февруаря мѣца из града біема, Врина дѣля и Галскоу *побѣдоу знамѣноуя*».

<sup>100</sup> Див. «История» Флавия 2004. арк. 413б.13, різночитання. Йдеться про «хоругвь» в образі орла, пояснюється значення символу: «...црѣ всѣмъ птицамъ... оустрѣтєние его *побѣды* являеть / *назнаменае<sup>т</sup>*». За Окремою редакцією відзначено у: Словарь русского языка. — Т. 10. — С. 96.

<sup>101</sup> Данилевский И.Н. Повесть временных лет. Герменевтические основы изучения летописных текстов. — М., 2004.

ченних фраз та зворотів. Зрозуміло, наші літописці використовували широкий спектр текстів: біблійних, хронографічних, агіографічних. Перерахую паралелі, коли одне з одним близько стиковані два-три саме хронографічні запозичення.

У Похвалі Романові Мстиславовичу на початку ГВЛ сполучаються вислів з Хроніки Малали щодо Іракла / Геракла (який визначив О.С. Орлов)<sup>102</sup> та, ймовірно, Александрії Хронографічної (припущення моє). Пор.:

1201 р., 715I « <u>ОДОЛѢВША</u> <u>ВСИМЪ ПОГАНЬСКЫМЪ</u> <u>ЯЗЫКОМЪ</u> <u>ОУМА</u> <u>МОУДРОСТЮ</u> »	Мал. 1.21, <i>Истрин</i> 1994. С. 29 «рекше <i>одолѣвша</i> <i>частыМ</i> <i>слыМ</i> <i>похотѣМ</i> , <i>оума М</i> <i>ростию</i> . акы <i>палицею...</i> »	Ал.3.35, <i>Истрин</i> 1893. С. 104 « <u>ОДОЛѢ</u> . и <u>ПОКОРИ</u> <u>ВАРЪВАРЪСКЫХЪ</u> <u>ЯЗЫКЪ</u> . <u>КВ.</u> »
--	--	---

Дещо дивне «оума моудростию» виникло у давньоболгарському перекладі Малали через те, що слов'янський перекладач поряд поставив «оума» = λογισμὸν та «моудростию» = τῆς φιλοσοφίας, які розділені у грецькому оригіналі<sup>103</sup>. Через це рідкісне сполучення вставка з Малали чудово ідентифікується. Пропонована паралель до Александрії не настільки яскрава. Однак важливо, що матеріал з інших місць роману неодноразово фіксується у ГВЛ<sup>104</sup>, а в даному разі йдеться ще й про маркований сюжет, смерть і підсумок життя Олександра Македонського. Власне слово «языкъ» зустрічається в цьому значенні у ГВЛ лише двічі (після 1201 також під 1238 р.)<sup>105</sup>. Заміна «варварських» на «поганські» народи є очікуваною. Відоме з хронографічних текстів «варваръ» та «варварьскъ» відобразилося у ГВЛ в унікальному зіпсованому «варва» (1251 р., 812I), тоді як слова «поганьскыи» та «поганыи» доволі частотні в цьому літописі<sup>106</sup>. Так, найімовірніше, проявився вплив попередніх зводів, неодноразово використаних у галицькій і волинській частинах ГВЛ. У ПВЛ в оповіді про Святослава Ігоревича під 955 р. вжито епітет «поганьскыя» («творяше норовы *поганьския*», 63Л), у Київському зводі під 1185 р. Ігор Святославович промовляє: «а не *поганьская* дерзость . обломи силоу рабъ твоихъ» (649I). Крім того, ПВЛ та Київ-

<sup>102</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 100–101.

<sup>103</sup> «νικήσαντα τὸν ποικίλον τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας λογισμὸν διὰ τοῦ ῥοπάλου τῆς φιλοσοφίας». *Ioannis Malalae, Chronographia...* — Р. 14.

<sup>104</sup> Відзначалося, напр.: Орлов А.С. К вопросу... — С. 104–116; Пауткин А.А. Беседы... — С. 225–226.

<sup>105</sup> 782I, «вдасть Кыевъ... обьдержати противоу иноплемьныхъ языкъ . безбожьныхъ татаровъ».

<sup>106</sup> Пор.: 1256 р., 834I «и бы<sup>с</sup> радость велика . о погибели *поганьской*». 1201 р., 715I: «оустремил бо ся бяше на поганья», «погоубившему поганья измалтяны»; 1234 р., 773I «кизиидемъ на поганьѣ половцѣ»; 1240 р., 786I «не слышаль прихода поганыхъ татаръ»; 1248 р., 799I «многажды побѣжаше поганые», та ін.

ський звід мають десятки згадок «поганыхъ»<sup>107</sup>. Якщо мої доповнення до ідентифікованого пасажу з Малали вірні, перед нами класичний «центонний фрагмент», де усі слова, крім «всѣмъ», — запозичені.

Під 1209 р. ГВЛ описує прихід угорського короля Андрія з «Романовою» (дружиною Романа Мстиславовича) та володимирськими боярами під Галич. Наслідком сумісних дій володаря та знаті стало щось подібне до суду. Покарали бояр Кормильчичів, зокрема, Володислава, який вокняжився не по чину. Захопили також Судислава, якому, втім, вдалося відкупитися: «и много имѣния давъ . Соудислав же во *зла<sup>7</sup> пременися . рекше много злата давъ избави<sup>с</sup>*» (728I). Позірно нібито маємо справу з глосою. Підозру викликає те, що тлумачення не відсилає до реалій — срібла, кун, гривень і т. п. Тому не виключена вставка з літературного джерела. Очевидний кандидат — Хроніка Малали, де сталий вираз «давъ много злато» використаний кілька разів<sup>108</sup>. Що стосується у «злато пременися», аналог знаходимо в одному казусі з «Історії» Флавія, хоча зміст накладається приблизно, і з ГВЛ співпадають лише два слова<sup>109</sup>. Тобто, вірогідний «центонний» фрагмент або принаймні поодиноке включення з хронографії.

Якщо залучити мікроцитати разом з рідкісною лексикою, варто навести статтю 1202 р. Один із князів Ігоревичів посилає свого попа послом до володимирців. У сюжеті наявне запозичене з Малали «нарѣчьє» — «наказ, звістка»<sup>110</sup>. Тут же бачимо зворот «свѣтомъ боярь», засвідчений у Хроніці Амартола та Александрії. «Нарѣчьє» як паралель до Малали визначив

<sup>107</sup> Проте готового виразу «одолѣ поганыхъ» в літописах немає. Щодо частоти ужитку, у Київському зводі, напр., понад 50 раз вжито «погани», 2 рази «погань» і 1 раз «поганьскыи».

<sup>108</sup> Зустрічається у Хроніці декілька разів: Мал. 5.6, *Истрин* 1994. С. 125 «злато емоу *много давъ* и пшеница въ едино мѣсто брашноу ахеискы<sup>м</sup> воино<sup>м</sup>»; Мал. 5.15, с. 141 «Парисъ же се оуслышавъ, оубѣди ю не обращаться, *злато много давъ* ей»; Мал. 14.7, с. 316 «и *дасть* аньтиоханомъ Патракея на многая дѣла *злато много*». Втім, є також у Флавія, див. арк. 375в.6-7 «и *дасть много злата* фаватови строителю римскоу». У літописах — злато та срібло, див. ПВЛ під 955 р., 61Л про княгиню Ольгу: «и *дасть* ей дары *многи злато* и сребро»; у Київському зводі щодо княжни Верхуслави 1187 р., 658I «да по неи *многое* множество бещисла *злата* и сребра .

<sup>109</sup> Описане знецінення золота: «яко Асоуриистѣи земли *пременяшется злато* на полоу цѣны древняя цѣны» (арк. 460б.37).

<sup>110</sup> До речі, у виданні ПСРЛ в даному місці невірний словоподіл, розірвано «нарѣчь» та «е», мусить прочитуватися як одне слово. Цікаво, що це не перша помилка. Вже І.І. Срезневський вказував, що у попередньому виданні ПСРЛ. Т. 2 (1870-х років) розірвано «на» та «рѣчьє», і що мусить бути «нарѣчьє». Крім Малали, слово відоме у книжних пам'ятках, зокрема, агіографічних: *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 2. — Стп. 325. Див. також: Словарь русского языка. — М., 1983. — Т. 10. — С. 210.

О.С. Орлов<sup>111</sup>, «свѣтомъ бояръ» виявлене мною. В одному невеличкому пасажі літописець використав одразу дві хронографічні паралелі.

Сліди контамінації переконливо виявлені ще в кількох статтях ГВЛ. О.С. Орлов показав, що опис зовнішності Данила Романовича та вигляду його військ у статті 1252 р. (814I) зроблений під впливом двох джерел — Александрії та Хроніки Малали. Мається на увазі друга книга роману з описом македонського царя Олександра та перського царя Дарія, а також сюжет Малали про охрещення імператором Юстином лазського князя Чафія<sup>112</sup>. У статті 1259 р. про будівництво і прикраси «зданья» у Холмі (843–844I) Орлову вдалося простежити вплив трьох хронографічних джерел: Хроніки Малали, Амартола та «Історії» Флавія, з імовірними доповненнями також з описів Єрусалимського Храму біблійних книг<sup>113</sup>. Третій подібний

<sup>111</sup> Конкретних прикладів з тексту Малали вчений знову не навів: Орлов А.С. К вопросу... — С. 113. Тексти:

<p>1202 р., 718I «Посла же Володимеръ со свѣтомъ галичкы<sup>х</sup> бояръ нарѣчье попомъ . к володимерцемъ».</p>	<p>Мал. 4.10, <i>Истрин</i> 1994. С. 110 «прозва лакониискы . въ <i>нарѣчїе</i> своего имене /Ø/, грецьк. тільки: εἰς ὄνομα ἰδιῶν Λακωνικήν/»;</p> <p>Мал. 5.17, с. 144 «и послахомъ къ нему <i>нареченіе</i> /ἀλόκρισiv/ братомъ моимъ Еантомъ и Диомидомъ и Одоусеусомъ, запрещающе ему, да не престоупають едини къ варваромъ»; «си же шедше ждаху Ахилеуса вне дубравы, <i>рекоуще</i>, да повѣдаютъ <i>нарече</i> /ἀλόκρισiv/ . твои отць Ахилеоусъ обѣщается Идію пятаи Полоуксинъ брачению»;</p> <p>Мал. 7.3, с. 190 «и повѣда отаи поусти в <i>нарѣчїе</i> /μαυδᾶτα/ женѣ моужатицѣ римляныни не быти на позорѣ»;</p> <p>Мал. 7.4, с. 192 «и къ воємъ поустиша <i>нарѣчїе</i> /Ø/ , оставивше и, и отити от него».</p>
---	--

Як бачимо, порівняння грецького тексту Хронографії Малали з давньослов'янським перекладом показує, що «нарѣчье» може бути відповідником до ἀλόκρισς (звично перекладається як банальне «отвѣтъ»), взагалі не мати відповідника, одного разу перекладене з нетривіального μαυδᾶτα.

<sup>112</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 105–106; Ал.2.14, *Истрин* 1893. С. 61; Мал. 17.2, *Истрин* 1994. С. 349.

<sup>113</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 109, 122–123. До цього можна додати, що у кількох випадках вивірення джерел не підтвердило паралелей О.С. Орлова. Це стосується опису капітелей з людськими головами та чаші зі змієвими головами з ГВЛ. Так, у Хроніці Малали не знайдено «стояння комарь» «на четырехъ головахъ члвчскихъ» і взагалі згадки людських голів у зв'язку з якимись будівлями. Згадується лише як поновили «Капеталионъ» (Мал. 9.6, *Истрин* 1994. С. 234). Учений також припускав що «главы... *змиевь*» у ГВЛ узяті з Александрії за редакцією Елінського літописця. Однак «главы... *змиевь*» з Ал.3.22 прочитується тільки у пізньому, другої чверті XV ст., Еллінському літописці 2-ї редакції (*Истрин* 1893. С. 227), тоді як у ранішому Троїцькому хронографі «главы имоуще *евеловь*». Див.: *Вилкул Т.Л.* Александрия Хронографическая в Троицком Хронографе (книга 3-я). — Р. 173. При цьому «евеловь» відповідає грецьк. ред. β τὰς κεφαλίδας ἐβελίνας. Див. *Bergson Leif*, Der griechische Alexanderroman. Rezension β. — Göteborg; Uppsala, 1965. — Р. 161. Натомість для обох деталей можна припускати

випадок вчений ідентифікував у звістці під 1265 р. про з'явлення «страшної зірки» комети, де знов-таки припускався вплив Малали, Флавія та Амартола<sup>114</sup>. Запозичення з «Історії Іудейської війни» в цьому сюжеті підтвердили наступні дослідження<sup>115</sup>.

На відміну від попередніх статей, остання звістка є порівняно пізнім фрагментом, який стоїть на межі між «галицькою» та «волинською» частинами ГВЛ, заслуговуючи внаслідок цього на окрему увагу. Включення з Малали вперше припустив А.М. Попов у третій чверті XIX ст. До наступних досліджень припущення увійшло без детальної перевірки, просто за традицією<sup>116</sup>. Хронографічні тексти та літописи, справді, зберегли доволі багато повідомлень про комети, які вважалися екстраординарно недобрими знаменнями. Кілька з них використано в ГВЛ. Для зручності нижче у таблиці запозичення відзначаю графічно. Зближення з Флавієм показано підкресленням, Хронікою Амартола — фонтом **bold**, можливі збіги з текстом Малали — курсивом, поодинокі формули (про які нижче) — пунктирним підкресленням. Пор.:

<p>ГВЛ 1265 р., 863І «<b>Явися звѣзда на востоцѣ</b> . хвостатая <b>образомъ страшнымъ</b> . <b>испоущающе</b> от себе <b>лоучѣ великы</b> си же звѣзда <b>нарѣчається власатая</b> . от видѣния же сея звѣзды <b>страхъ</b> обя вся члѣвки <b>и оужасть</b> . <b>хитрѣчи</b> же <b>смотрѣвшє</b> тако <b>рекоша</b> . оже <b>мятежъ великѣ боудеть</b> . в земли . но бѣ спѣть своею волею и не бы<sup>с</sup> ничтоже».</p>	<p>«История» Флавия, арк. 459б.20-23 «ста свѣзда . над градусомъ , подобна копию . и пребы лѣто все . еиже имя комитисѣ <b>наречемаа</b> вся <b>власатая</b>»; арк. 411в.13-14 «имже <b>моудреци</b> прилѣжно <b>смотревше нарекоша</b> и поупѣ земли»; арк. 407в.9 «лють же <b>страхъ</b> и <b>оужасть</b> нападе на гражаны»; арк. 424а.2 «лють же <b>страхъ</b> и <b>оужасть</b> нападе на люди».</p>	<p>Ам.536 «<b>явися звѣзда велиа</b> , <b>лоуча на вѣстокъ испоущаа</b>»; Ам.262 «<b>явися звѣзда</b> надъ градусомъ <b>образомъ</b> копья»; Ам.421 «И <b>звѣзда яви<sup>с</sup> велиа</b> на западнѣи странѣ свѣтла , <b>выспрѣ испоущаа лоуча</b> . юже именовахоу Лампадию . рекше блистанницоу»; Ам. 541 «<b>звѣзда явися велиа</b> от запада . копииника его нарицахоу».</p>
<p>Мал. 17.1, <i>Истрин</i> 1994. С. 348 «въ начатокъ же цѣртва его взыиде в вечерь <b>на вѣстокъ слнца страшна звѣзда</b> кѣмитисѣ . <b>яже бѣ простирающе лоучя</b> долоу . юже дроузии глахоу погония . бояхоуся».</p>		

реальні відповідники. Зокрема, для чаші зі змієвими головами знайдено прототип у чаші з Баден-Вюртенберга 1100 р.: *Архипова Е.И.* Архитектурный декор и скульптура XII века в Южной, Юго-Западной Руси и Рязани // История русского искусства: В 22 т. — М., 2015. — Кн. 2: Искусство 2-й половины XII века. — С. 337, 339. Незважаючи на все сказане, в описі «зданья» в Холмі під 1259 р., справді, контаміновано декілька хронографічних джерел.

<sup>114</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 110.

<sup>115</sup> «История» Флавия. 2004. — С. 9.

<sup>116</sup> Попов А. Обзор... — 1866. — С. 59-60; Орлов А.С. К вопросу... — С. 110.

Порівняння ГВЛ з Хронікою Малали про початок царства Юстиніана показує, що збігів насправді небагато. У ГВЛ немає характерних транслітерацій грецьк. «къмитись» (κομήτης) та «погония» (εἶναι πωγωνίαν ‘є бородата’), «лоучя» ця зірка в літописі «испоушающе» подібно до текстів Амартола, тоді як у Малали «простираючи», і т. д. При цьому, у Флавія та Амартола знаходимо дійсно надійні відповідники для ГВЛ. В «Історії Іудейської війни» вміщене характерне визначення «наречемаа... власатая»<sup>117</sup> та сюжет про те, як «моудреци» на Єрусалим «смотревше нарекоша и...»<sup>118</sup>, сполучення «страхъ и оужась»<sup>119</sup>. У Хроніці Амартола бачимо відповідник до першої частини цієї статті ГВЛ. Найближче, мабуть, Ам.536 з перестановкою порівняно з ГВЛ: «**явися звѣзда велиа , лоуча на вѣстокъ испоуцаа**», «...**образомъ** копья», але в Амартола присутня ціла серія подібних звісток про комети, кожного разу з характерним початком «явися...». Повідомлення про комети наявні також у давніших за ГВЛ літописах, ПВЛ та Київському зводі, але вони не ближчі за тексти Флавія чи Амартола<sup>120</sup>. Крім наведених виразів, у статті 1265 р. ГВЛ використано також формулу «мятежь великъ бысть»<sup>121</sup> (в даному разі з майбутнім «...боудеть») та книжне слово «хытрець». Останнє доволі частотне в Малали, однак трапляється також в Амартола та ін.<sup>122</sup> Якщо систематизувати усі свідчення, характерним винятково для Хроніки Малали й не повторюваним в інших цитатах залишиться лише епітет «страшна». Подібне визначення легко могло бути додумане літописцем. Отже, маємо центонний фрагмент із запозиченнями з Амартола, Флавія

<sup>117</sup> Словарь русского языка. — М., 1975. — Т. 2. — С. 216: у прикладах на «власатыи» лише ця цитата з Флавія та з Мал. 5.12 один із портретів героїв Троянської війни. Словарь древнерусского языка XI–XIV вв. — М., 1989. — Т. 2. — С. 442: тільки власне приклад з ГВЛ.

<sup>118</sup> Необхідно додати, що слово «смотреть» у давньоруський час не належить до ординарних. Поява його в літописах, як правило, сигналізує про книжне походження фрагменту чи виразу.

<sup>119</sup> Повніше відповідні вирази «Історії Іудейської війни» використані нижче у статті 1277 р., див. нижче. Крім Флавія, в інших текстах: *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 3. — Стп. 1161–1162. Поряд «страх» та «оужась» відзначено у: Дан.10.7; ПВЛ під 1103 р., 278Л («бѣ великыи . вложи оужась велику в половцѣ . и страꙗ нападе на ня и трепеть . от лица русскыꙗ вои»).

<sup>120</sup> Найближче до даної звістки ГВЛ: Київський звід 1145 р., 317I «**явися звѣзда привелика . на западѣ испоушающи лоуча**». Пор. також ПВЛ 1065 р., 165Л «восия звѣзда на [в] образъ копиинны надъ градом». На літописи, у свою чергу, вплинув Амартол.

<sup>121</sup> Див. вище прим.26.

<sup>122</sup> Мал. 2.14, *Истрин* 1994. С. 87 «Антионъ , лоунныи хитрець»; «Сифось , и Антионъ , моусицьская хитръца»; Мал. 4.4, с. 105 «нем же Еоурипидъ премъры хитрець хитростию списа»; Мал. 4.10, с. 111 «всоуе хитръцы исповѣдаю хитростию гльце»...; Ам.468 «Леонъ , пещемъ истовыи хытрець глемьии»; Ам.471 «злоименныи истовыи хытрець пещемъ призвавъ а». Див. також: *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 3. — Стп. 1431–1432. У ГВЛ слово «хытрець» використано перед цим у статті 1259 р., 843–844I: «изваяно отъ нѣкоого хытрѣчь»; «...оузоры тѣ . некимъ хытрѣчемъ . Авдьемъ».

та літописної формули, натомість вплив Малали залишається під питанням. Власним внеском літописця стала назва комети-зірки «хвостатая»<sup>123</sup>.

4. **Загальна схема запозичень із Хроніки Малали та хронографічні паралелі на закінченні ГВЛ.** Підсумовуючи усі наведені дані про запозичення з Хроніки Малали, можна поки що створити не карту, а приблизну схему розподілу паралелей. Якщо використати такі умовні позначення: запозичення виразу — *звор.*; запозичення виразу під сумнівом (коли літописець міг, у принципі, залучити інше джерело, хронографічне чи ширше книжне) — *звор.?*; запозичення слова — *сл.*; під сумнівом — *сл.?*, й розподілити наші матеріали за десятками років, отримаємо таку картину.

1200-ті роки: 1201 *звор. звор.*; 1202 *сл. звор.?*; 1208 *сл. сл.*; 1209 *звор.*;

1210-ті роки: 1210 *сл.*;

1220-ті роки: 1221 *звор.*; 1223 *сл.*; 1224 *сл.*; 1227 *сл. сл.?*; 1229 *звор. сл. сл.?* *звор.?*;

1230-ті роки: 1230 *сл.?*; 1235 *звор. сл. сл.?*;

1240-і роки: 1240 *сл.?*; 1241 *звор. звор. сл. сл.?*; 1248 *звор.?* *звор.?*; 1249 *сл. сл.?*;

1250-ті роки: 1250 *сл.*; 1251 *сл. сл.*; 1252 *звор. сл. сл.?* *сл.?* *звор.*; 1253 *сл.*; 1254 *звор. звор. сл. сл. сл.*; 1255 *звор. сл. сл.*; 1256 *сл.?*; 1257 *звор. сл. сл.*; 1258 *сл. сл.?*; 1259 *сл.?* *звор. сл.*;

1260-ті роки: 1260 *сл.*; 1261 *сл. звор.?*; 1263 *сл.?*; 1265 *звор.?*

1270-ті роки: 1276 *сл.?* *сл.?*

Наявні підйоми та падіння частотності запозичень, найвищий підйом припадає на 1250-ті роки, після чого залишаються лише поодинокі, переважно сумнівні, паралелі. Що важливо, різке падіння починається від початку 1260-х років, а останнє цілком надійне запозичення припадає на 1257 р. (!)<sup>124</sup>. Необхідно враховувати, звичайно, нетипову для літописів структуру ГВЛ, акцентовану її автором, який заявляв, що він пише, забігаючи то «въ предняя», тобто ‘в початок’, то «въ задняя» ‘в кінець’, а «вся лѣта» розрахеу опісля (1254). Втім, попри значні екскурси назад і вперед, загально все ж рух часу в ГВЛ плине від ранніх подій до пізніх.

Якщо звернемося до хронографічних запозичень з інших текстів, наприклад, «Історії Іудейської війни», картина дещо відрізнятиметься. Наведу кілька прикладів, переважно з уже відзначених у літературі<sup>125</sup>. Так, в історії взяття Сандомира татарами 1261 р. бачимо: «и *стрѣла*мъ не дадоушимъ *выникноути из забороль*» (852I) — пор. «История» Флавия. 2004. арк. 415а.

<sup>123</sup> Надійні аналоги відшукуються у пізніх літописах. «Хвостатая» про комету в: Новгородський перший літопис під 6910/1402 р. та Псковський перший літопис під 6911. *Срезневский И.И.* Материалы... — Т. 3. — Стп. 1366. Повідомлення про «хвостату» зірку має також Симеонівський літопис під 6772 р., однак невідомо, чи належить воно до ранніх чи пізніх шарів зводу. Моя щира вдячність Флорану Мушару за це уточнення.

<sup>124</sup> «...добродѣянья въ вѣкы святятъся», див. вище.

<sup>125</sup> *Орлов А.С.* К вопросу... — С. 119; «История» Флавия. 2004. — С. 9.

27–28 «*стрѣлца же и порочники застави назадъ . да не дадять гражаномъ выникноути и-забраль*»<sup>126</sup>. Цього ж року про подвиг одного з незнатних людей сказано: «*створи дѣло памяти достойно*» (853I) — пор. пасаж про сотника Єлеазара, який убив бойового слона і сам загинув, арк. 455г.34-35, «*дѣло сътвори достойно памяти*». Трохи нижче про смерть захисників та жителів Сандомира: «*а друзии падахоу с мостка . в ровъ . акы сноповье*» (853I) — та арк. 414г.26-27 «*и бысть видѣти падающа жиды акы снопы съ-браль*».

Далі вже йшлося про використаний у ГВЛ під 1265 р. зворот «страх и оужась», який, імовірно, походить із Флавія. Підтвердження цього знаходимо в статті 1277 р., де бачимо навіть ближчий відповідник до «Історії». Пор.: «*страхъ же великъ и оужась паде на городѣ и быша аки мртвѣ*» (878I) — «лють же *страхъ и оужась нападе на гражаны*» («Істория» Флавія 2004, арк. 407в.9). В цьому ж місці простежується ще імовірно запозичення з Амартола (зближення з текстом Флавія виділені курсивом, з Хронікою Амартола — підкресленням). Див. про Ноя під час великого потопу, Ам.56: «но о бывающихъ злыхъ множества яко мертвъ страха ради». Схоже, маємо «центонний» фрагмент у 1277 р. (!).

Під 1281 р. ГВЛ описує похід руських князів й, зокрема, Володимира Васильковича, з польським князем Конратом проти Болеслава Самовитовича. Використано кілька виразів, що уже проходили під 1261 р.: «но *стрѣлы ратьныхъ не дадяхоуть ни выникноути . изъ забороль*» (886I); «начаша мртви падати изъ забороль . акы сноповье» (886I); «но створиста дѣло . достойно памяти . и начаста ся бити моужескы» (887I). Що цікаво, «...*падати изъ заборол акы сноповье*» точніше відповідає «Історії» Флавія арк. 414г.26-27, а порядок слів «*достойно памяти*» краще відтворює арк. 455г.34-35. Те саме можна сказати про вислів 1277 р., який є точнішою паралеллю до Флавія, ніж урізаний літописний зворот «страхъ и оужась» під 1265 р. Отже, вже перше вивірення цитат з «Історії» Флавія у «волинській» половині ГВЛ підважує тезу О.С. Орлова, що на закінченні літопису укладач лише повторно використовував матеріал хронографічних творів.

Розподіл запозичень з Малали та деякі «центонні фрагменти» дають натяк ще на одну специфічну рису ГВЛ. Немає окремої сфери, де вони б виявлялися, як-то: промови-діалоги чи ділянки з мовою «високого регістру». Хронографічні (а у ширшій перспективі — книжні) запозичення пронизують усе оповідання. ГВЛ вирізняється з-поміж інших літописів тим, що його мова до великого ступеня вивчена. Аналогії з теперішнім часом будуть не цілком коректними, але як би удатися до порівнянь — можна змалювати портрет вихідця з низьких чи середніх верств суспільства, який доступився до елітних кіл і почав регулярно застосовувати чималу низку книжних формул.

<sup>126</sup> Орлов А.С. К вопросу... — С. 119; Мецкерский 1958. С. 100; «История» Флавия. 2004. — С. 9.



Що стосується розподілу запозичень, у другій частині ГВЛ хронографічних цитат справді значно менше, проте літописець продовжував звертатися до Флавія, Амартола та Александрії. Лише Хроніка Малали майже зникає після позначки 1260 р. Правдоподібно, гіпотеза про «повторне використання» хронографічних текстів у «волинській» частині виникла під враженням від клонування укладачем ГВЛ виразів Флавія у статтях 1261 та 1281 рр. У даному разі, однак, невідомо, який з текстів був вихідним — раніший 1261 р. чи пізніший 1281 р. В історії літописного редагування незрідка виявляється, що пізня стаття надавала матеріал для оброблення попередніх шарів тексту. Не без значення є те, що на «клонівані» вирази регулярно натрапляємо і в «галицькій» частині ГВЛ. Тільки серед фрагментів, розглянутих вище у зв'язку із запозиченнями з Малали пор., наприклад, Похвалу Роману під 1201 р. та характеристику Данила — продовжувача справи батька під 1257 р., вирази «самодержець Руси» 1201 та «самодержець Литовської землі» 1262 р., або «вставшу мятежу» під 1201 та «сказание» «многих маетежей» 1227 й 1229 рр. Реально ж їх значно більше. Поки що неможливо з'ясувати, з чим пов'язані дублікації, але не виключено, так виявився потяг до симетрії, який у літописців міг набирати різних форм.

У даній статті предметно розглядалася лише одна складова доступних укладачеві чи укладачам ГВЛ хронографічних творів — Хроніка Іоана Малали. Інші джерела вдалося заторкнути тільки побіжно і до вичерпного вивчення хронографічних матеріалів, зрозуміло, ще далеко. Однак уже зараз є очевидним, що запропоновані раніше узагальнення мусимо скоригувати. Підтвердилося твердження, що в «галицькій» частині найбільший вплив хронографії, натомість «волинський» автор віддає перевагу літописам (загально кажучи, уподобання останнього легко зрозуміти, адже літописні джерела були найзручнішими при моделюванні власної оповіді). Разом з тим, абсолютно дихотомічного поділу ГВЛ на дві частини, де у першій використаний тільки якийсь Хронограф, а в другій — винятково попередні літописи, починаючи з ПВЛ і закінчуючи «галицькою» половиною самої ГВЛ, все ж таки не простежується. Наш «волинський» укладач також засвідчує *самостійне* знання хронографічних джерел. Поки що нові спостереження можна пояснювати діаметрально протилежно. Діапазон — від традиційної думки про двох основних укладачів, один з яких працював на початку(?) чи в середині(?) 1260-х років, а другий у 1290-х роках, — до гіпотези, що свій оригінальний вигляд, без хронологічної сітки, з чималою кількістю дублів і хронографічними запозиченнями наскрізно усього зводу, ГВЛ набув завдяки роботі одного редактора чи кола редакторів. Тоді переважання тих чи інших джерел у різних сегментах літопису може мати причиною або дуже тривалий період роботи над текстом однієї особи, коли у процесі додаються нові взірці, натомість зблідвають колишні улюбленці, або ж розподіл праці для досягнення скорішого результату між кількома книжниками, у кожного з яких були власні «найбільш цитовані» джерела.